

Bánrévi Mónika: *Itáliai mesterek öröksége Egerben*

Témavezető: Dr. Verók Attila, főiskolai docens

Előszó

Eger számos nagy történelmi személyt, egyházi méltóságot, író, költő, festőt, szobrászt is elbűvölt. A nevek felidézését érdemes az államalapító Szent István királlyal kezdeni, aki megalapította az egri püspökséget 1001 és 1009 között, és felépíttette az első templomot a várdombon 1009 és 30 között, továbbá Mátyás király idejében élte a város reneszánsz virágkorát, és a királyi család püspököt is adott a városnak Ippolito d'Este személyében.

Eger hírnevét a 16. századnak köszönhetette, amikor Dobó István és maroknyi csapata a vár bástyáin helytállva 1552-ben megfutamította a többszörös túlerőben lévő török hadat, és emlékezzünk meg II. Rákóczi Ferencről, aki az egri várat egyik hadiszállásának nevezte.

Fontos szerepet töltött be a város életében Pyrker János László érsek, aki főművének a bazilikát tekintik, de nem feledkezhetünk meg az oktatás, a hagyományápolás és a művészetek területén betöltött szerepéről sem. Az általa összegyűjtött festményeknek jelenleg a budapesti Szépművészeti Múzeum ad otthont.

A híres költők soraiból nem hagyhatjuk ki Petőfi Sándor nevét sem, akit megihlettek Eger legendás borai és Balassi Bálintot, aki azon túl, hogy az egri várban katonáskodott arról is ismert, hogy vette a bátorságot és beleszeretett egy híres egri várkapitány, Ungnád Kristóf feleségébe, Losonczy Annába.

A mediterrán hangulatú kisváros idevonzott számos olasz művészt a napfényes Itáliából. Jó néhány itáliai mester telepedett le a város területén Pyrker érsek jóvoltából, akik közül a legjelentősebb kétségtelenül Marco Casagrande volt, aki ráadásul egri leányt vett feleségül.

Giovanni Battista Carlone itáliai építész szintén letelepedett városunkban és háza a mai napig a jelenlegi főutcán, a Széchenyi utcán, az Uránia mozival szemben látható. Carlone a város becsületbeli polgára volt, és magyarul Karloni Jánosnak szólították.

Mint ahogy a felsorolásból jól látszik, jelentős itáliai örökséggel rendelkezik Eger városa. Dolgozatom témájaként ennek az örökségnek felkutatására és bemutatására vállalkoztam a vár itáliai erődjének első lelkes kutatója Balogh János királyi főhadnagy nyomdokait követve.

Bevezetés

Heves megye és Eger bemutatása dióhéjban

Heves megye székhelye, kulturális és gazdasági központja Eger városa, melyet „magyar Athénak” is neveznek kulturális, művészeti központ és nagy hatást gyakorol a környék kultúrájára.

A város múltbeli örökségként hordozza az európai szellemiséget, amely építészetében és művészeti alkotó tevékenységében a következő évezredben is hatni tudó értéket képvisel. Eger egyik legmeghatározóbb, dicső múltjára emlékeztető nevezetessége az egri vár.

„Régészeti leletek tanúskodnak arról, hogy ezen a területen több ezer éve éltek emberek. A honfoglalás előtt avarok, bolgárok és szlávok laktak itt, meglehetősen gyér számban. Utána az Aka és az Őrsúr nemzetség tagjai következtek” (Pécsi, 1986).

Az egri egyházmegyét Szent István király alapította. Ennek pontos dátumát nem lehet tudni, valószínű, hogy 1001 és 1009 közé tehető. Az egri püspökség területét tekintve 74 000 négyzetkilométerrel rendelkezett, ami az első tíz magyar püspökség legnagyobbikává tette (különösen kitűnik ez, ha arra gondolunk, hogy a jelenlegi Magyarország területe 93 ezer négyzetkilométer).

A püspöki város kiépülése a 11-13. század közötti időszakra tehető, amit a tatárok 1241-ben feldúltak. A tatárjárás után IV. Béla király adott engedélyt az első kővár építésére, amit 1248-ban kezdtek el építeni.

A város a reneszánsz időszak alatt élte virágkorát. Ebben az időszakban a várost (azaz a várat) megközelítő útvonal a jelenlegi Kossuth Lajos utca volt, egykor hadiútként működött, amin magyar királyok is közlekedtek. A reneszánsz időszakban Eger udvartartása is nagyobb volt, hiszen Ippolito d’Este egri püspök, aki Mátyás király rokona (Beatrix nővérének, Aragóniai Eleonórának a fia) és a legenda szerint egri tartózkodása alatt lakomákat és a környező Bükk hegységben nagy vadászatokat rendezett.

Buda török kézre kerülése után 1542-től kezdték a korábbi „lakóvárat” erődítménnyé formálni, amit a törökök 1552-ben ostrom alá vettek. Ekkor Dobó István 2100 védő segítségével megvédte a várat kb. 30000-40000 ezer török támadóval szemben (a legendákból 100-120 ezer támadó is él az emberek emlékezetében, ami valóságban jóval kevesebb volt, de így is rendkívüli fölénynek számított 2100 védővel szemben, hiszen egy erődítmény reális körülmények között csak háromszoros túlerőt képes visszaverni).

A következő török támadásra 1596-ban került sor, amikor az egri vár is török kézre került, és 91 éves török uralom vette kezdetét, melynek időszakából jellegzetes műemlékek maradtak fenn az utókor számára: a ma is látható Minaret és a török fürdők, melyben külföldi és magyar betegek százait kezelik

évről-évre. A török időszakban természetesen a török bevándorlók és látogatók száma is jelentős volt.

Ezek közé tartozott Evlia Cselebi is, aki részletesen beszámolt a leigázott területek berendezkedéséről. Voltak olyan török családok, akik úgy döntöttek, hogy az 1867-es évet követően ebben a városban maradnak, és az ő le származottjaiknak tekintik például a Felsőtárkányban élő Bajzátokat is.

A 18-19. században a vár laktanyaként működött, ekkortól a barokk belvárosra „tevéődött át a hangsúly”. Felépültek a belváros barokk templomai és 1765-től Eszterházy Károly püspök ideje alatt felépült a monumentális, szabályos négyszög alaprajzú egyetemnek szánt épület, a Líceum.

A 18. századtól nagy volt a népmozgás, betelepültek szerbek, görög kereskedők és újra és újra olasz művészek (Giovanni Battista Carlone, Marco Casagrande, Michelangelo Grigoletti, Giovanni Busato, Adeodato Malatesta, Giovanni Schiavoni stb.) érkeztek Itáliából, többnyire Pyrker J. László, egri érsek hívására, aki maga is Itáliából érkezett városunkba.

1831 és 36 között Pyrker érsek kezdeményezésére Hild József tervei alapján itáliai mintára felépült a klasszicista stílusú egri bazilika. 1833-ban Pyrker megtette az első lépéseket a vár még megmaradt emlékeinek felkutatására és megmentésére és ő volt az, aki „a minaret megviselt süvegét” 1829-ben helyreállította. Pyrker nevéhez fűződik az első egri képtár alapításának terve, amely a városatyák ellenállása miatt meghíúsult és a képeket az érsek 1836-ban a Nemzeti Múzeumnak ajándékozta, melyek később a Szépművészeti Múzeumba kerültek. Az Egri Képtár megalapítására csak évekkel később 1872-ben került sor.

1862-ben végeztek először tudományos értékű ásatásokat a vári Szent János székesegyház egyes területein.

1925-ben, Egerben új kezdeményezés indult a vár még jobb megismerése érdekében. Ennek során egri tanárok, egyházi személyek, hivatalnokok, diákok, katonák, munkások kapcsolódtak be a vár első jelentős feltárási munkáiba. Ebben az időszakban Eger idegenforgalmi központtá vált, amit elsősorban Gárdonyi Géza történelmi regénye, az „Egri Csillagok” által felkeltett érdeklődésnek köszönhetett.

A diákturizmusunk nagy része is ennek a regénynek köszönhető, hiszen a május-júniusi „diáksúcs” kirándulásainak fő motivációjaként a regény olvasása, és az ostrom eredeti helyszínének meglátogatása szerepel.

1957-ben a helyi szervek engedélyével az egri vár falai között megalakult az első múzeum, és elkezdődött a püspöki palota és a vári épületek rekonstrukciója.

Az immár említett vonzerők (Eger történelmi vára, barokk műemlékei, és törökkori emlékei) mellett fontos megemlékezni a „messzeföldön” híres egri borokról, melyek közül talán a legismertebb az Egri bikavér. Népszerű és a külföldiek körében is ismert és közkedvelt magyar költőnk, Petőfi Sándor

is megihlették az egri borok, aki 1844-ben Tárkányi Bélánál járt látogatóban és természetesen nem hagyhatta ki a híres egri borok megízlelését. Az itt szerzett élményéről az Eger mellett című versében emlékezett meg:

„Hol jó bort érzek betérek;
Ne térnék hát Egerbe?
Ha ezt a várost elkerülném,
Az isten is megverne.”

(Nagy, 1978)

Eger városa tehát sokoldalú kultúrával rendelkezik, évszázadokon keresztül több nép (vallonok, olaszok, törökök, görögök, szerbek, németek, szlávok) formálták a város arculatát. Az itt megforduló nemzetek mind rányomták bélyegüket a helyi kulturális életére. A törökök 91 év alatt építményeikkel, szokásaikkal belecsempészték a városképbe az iszlám mesevilágát.

A török „hódítókon” kívül az itáliai hatás több évszázados befolyása is jelentősen rányomta a bélyeget Eger karakterére. Munkámnak és olasz nyelv-ismeretemnek köszönhetően lehetőségem volt belemerülni az itáliai mesterek egri hagyatékába, melyet a következő oldalakon különböző századok jellegzetességeit megragadva szeretnék ismertetni.

15. század – Ippolito d’Este püspöksége Egerben

„Ippolito d’Este (1498-1520) egri püspöksége a reneszánsz, olasz udvartartás időszaka az egri püspökvárban, és a 14-15. századi fénykorának utolsó „naplemente” előtti aranykora. Hasonló reneszánsz fényűzés, életvitel és kultúra jellemzi, mint Mátyás feleségének Beatrixnek budai és visegrádi udvartartását, Vitéz János esztergomi vagy Pécsen Janus Pannonius körét” – ezekkel a szavakkal találóan jellemzi a korszakot *Kárpáti János* (2004) „Az egri püspökvár” című könyvében.

A ferrarai származású főúr mindössze 6 éves volt, amikor Magyarországra érkezett. Először esztergomi érsek pozícióra szánták, később azonban egri püspök lett és az esztergomi érseki széket Bakócz Tamás foglalta el, aki jó eséllyel indult az 1513-as pápaválasztáson (a pápa 1501-ben bíborossá nevezte ki), de végül alulmaradt Medici bíborossal szemben.

Ippolito d’Este valószínű mindössze kétszer töltött hosszabb időt Egerben, amiről a következő szöveg is tanúskodik:

„Hippolit 1517 telén jelenik meg másodszor egri székhelyén. Előkelő kíséretével vadászatra jött, az idegenek megbámulják az óriási vadkanokat, még inkább azt a medvét, amelyet a püspök dárdával ejtett el Szarvaskő táján, megcsodálják a melegvizet, mert télen sem fagy be, és így nagyszerű solymászatok folynak rajta vízi madarakra.

Az olasz kíséret egyik tagja a püspöktől két lovat és két mázsa ezüstöt kap ajándékba, a püspök maga tavasszal 400 lovas kísérelével utazik a lengyel király esküvőjére.”

(Kárpáti, 2004)

A ferrarai püspök időszakából két értékes lelet maradt fenn az egri várban. Az egyik egy kályhacsempe, mely Aragóniai Beatrix címerét ábrázolja és ez egyben bizonyítéka a királyné Eger felett „gyakorolt hatalmának”. A lelet a Szép-bástya dél nyugati sarkából került elő 1969-ben.

A másik értékes emlék egy ferrarai olasznak, **Thadeus Lardus**-nak a sírköve. Ebben az időben az egri olaszok Ippolito d’Este kíséretéként Ferrarából érkeztek, de nagy becsben tartották a nápolyi Aragóniai Beatrixet, a reneszánsz kultúrát és életmódot, melyet a királyné testesített meg és virágoztatott fel Magyarhonban. A reneszánsz életigenlése a földi örömeket sem vetette meg, mely az étkezési kultúrára is kiterjedt.

A korszak főurairól nemegyszer túlzásba vitték az efféle örömeikben való elmerülést. A legenda szerint az egri püspök értelmetlen halálát is egy ilyen „baleset” okozta - egyszerűen halálra ette magát.

A rossz nyelvek a főpap kirívó öltözködését is kifogásolták, melyet a harsány színek (piros, sárga/arany) és tollak használata jellemzett. A nép csak bolond püspökként emlegette a ferrarai főméltóságot.

A reneszánsz étkezési kultúra fontossága Hans Seybolt Magyarországon megforduló bajor utazó által leírt ünnepi lakoma részletezésében is megjelelik, melyet természetesen kötelező volt végigenni. Az alábbi idézetből jól látszik, hogy a reneszánsz időszak magyar szakácsai is igen gazdag fantáziával rendelkeztek.

„Az első fogás édesség volt. A második fogásban élő madarak énekeltek. A harmadik fogás fekete vadpecsenye, a negyedik vagdalt hús fehér és barna szeletekben, az ötödik aranyozott puszpángbokrot ábrázolt, amelyen csillogó angyalok és mókusok pihentek, a hatodik tálban gyöngytyúk és kappanok sárga almákon álltak. A hetedik fogás egy bekerített kert utánzata volt. Kerítésén madarak ültek, a kert közepén arany mirtuszfa emelkedett, ezen akkora barna és zöld körték és sütemények lógtak, mint egy kókuszdió. Az egész pörköltcukorból készült. A nyolcadik fogás rizs, a kilencedik ismét vadpecsenye, a tizedik csirkebecsinált, valamilyen sárga mártással, végül a tizenegyedik fánk volt.”

(E. Kovács, 2011)

Másik történet, ami az egri püspökkel kapcsolatban fennmaradt egy egészen más területhez, még hozzá a tűzvédelem történetéhez kapcsolódik. 1519-ben Kassán nagy tűzvész pusztított és éppen Ippolito d’Este embere Aluise Bon számolt be a tüzesetről. Ennél a tűzvésznél a Magyarországon vendégeskedő olaszokat vádolták meg gyújtogatással, úgyhogy magának Bon-nak is menekülnie kellett és az Egerből éppen visszafelé tartó Esténél talált menedéket. Viszont ezek a vádak alaptalanok voltak, sőt pontosan Itáliából érkez-

tek először kéményseprők, akik a kémények állapotát voltak hivatottak felmérni.

Az említet példák rávilágítanak a püspök kíséretének jelentőségére, akik közül néhány név fennmaradt az utókor számára az egeri püspökvárban is: az immár említett Thadeus Lardus de Ferrara, Ludovicus Florinus de Ferrara és Sabaudiai Pius Herkules (Kárpáti, 2004).

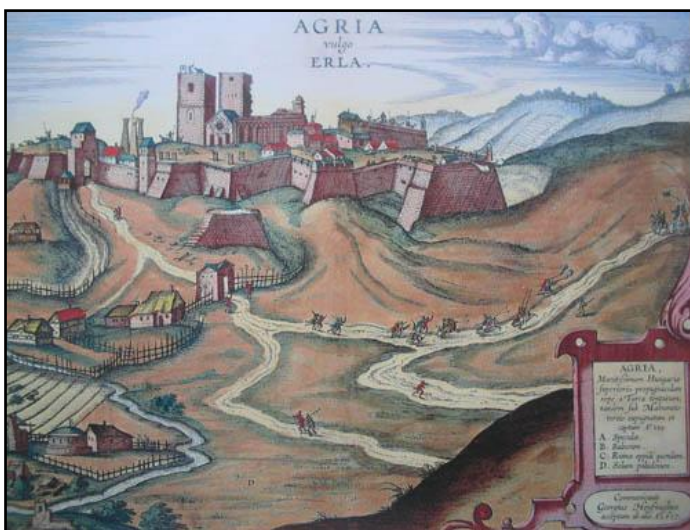
A várban előkerült sírkő latin felirata egyértelműen azonosítja Thadeus Lardus személyét:

Thadeus Lardus ferrarien custos canonicus et bis gubnator agrien hac custoditur urna vale lector et utrequiescat dicas (Kárpáti, 2004). Mint ahogy a szöveg bizonyítja a ferrarai Thadeus Lardusról van szó, aki Eger püspöki kormányzója. Sírköve 1512-ből származik.

Hippolito d'Este vagy ahogy a magyarok nevezték Estei Hippolit személye Ludovico Ariosto (1474-1533) Orlando furioso című művébe is megjelenik (lásd függelék 73. o).

Ariosto a ferrarai Esték szolgálatában töltötte az életét, akik közül az egyik pontosan az egeri püspöknek kinevezett Ippolito d' Este volt. Hippolit személyes kíséretében magával akarta hozni a költőt, de ide a „a borsos ételek és a túlfűtött kályhák hazájába” (Radó, 1930) már nem követte urát.

1. kép: Agria – Eger

A 16. századi várépítészet

Eger városa a III. században a Jászság, majd a várkunok fővárosa, neve: Candanum. Az első várat valószínűleg a gepidák építették, és mint a gepidák egykori királyának, Kunimund-nak tulajdonaként emlegették. Később az avarak (560-601-ig) vélhetően földvárat építettek belőle.

A vár ősi falait darázskőből, mint egy koronát építették a domb tetejére. A vár legnagyobb ékességei már abban az időben a földalatti tévelyek, alagutak, melyek egymás mellett és felett a sziklaalapról kiindulva, a falakban haladtak tovább. A gepidák és az avarok mellett jártak e tájon hunok, gótok, alannok, longobárdok, frankok és vandálok is.

Az egri vár honfoglalás utáni történetének első fontos személyisége Szent István király, aki megalapította az egri püspökséget és felépíttette az első templomot. Az ő idejében azonban még kővár nem állt a várdombon. Az első kővár építésére a tatárjárás után Lampert egri püspök kért engedélyt IV. Béla királytól és 1248-tól megkezdődnek a vár építési munkálatai. Viszont a jelenleg meglévő erősség nagy része a 16. századból származik, a korábbi időszakokból csak néhány faltöredék maradt meg.

1542-ben Perényi Péter végzi a korábbi püspöki vár korszerűsítési munkáit. Oly módon alakítja át a várat, hogy a korábbi egy várból kettőt készít. Vagyis különválasztja a belső és külső várat, aminek katonai szempontból nagy jelentősége van. Ekkor rombolták le a vártemplom szentélyét, ami ezek után az úgynevezett Szentélybástya szerepét tölti be.

Perényi hadi építészei Itáliából származnak (Alessandro da Vedano és Nicolao da Milano), akik magukkal hozzák a legkorszerűbb itáliai technikát. De az igazi haditechnikai áttörésre 1570 után kerül sor, amikor a bécsi haditanács elfogadja Ottavio Baldigara hadi építész felújítási terveit. 5 fülesbástya épült a belső vár védelmére és kettőt terveztek a külső vár területére. A külső várrészre tervezett bástyák valószínűleg soha nem készültek el teljesen.

A bástyák ereje és érdekessége a bennük lévő erődben rejlett: a bástya belsejében egymás alatt (elcsúsztatva, hogy egyszerre ne lehessen mindkettőt kilőni) két ágyúterem helyezkedett el, ahonnan védeni lehetett a szemközti bástyát ún. keresztüzeléssel. Minden bástya a szimmetria elveit követte és a teljes rendszer alatt összekötő, titkos folyosók hálózata húzódott.

Az utókornak 3 ilyen típusú bástya maradt meg: a Dobó-bástya, belsejében időszakos kiállítással, a Zárkándy-bástya (jelenleg feltárás alatt) és a Baldigara-bástya belsejében a kazamatarendszerrel.

Az egri vár korszerűsítési munkálatai 1552 és 1596 között

Az egri vár esetében igazán komoly korszerűsítési munkálatokra azonban csak a híres 1552-es ostrom után került sor. Bornemissza Gergely 1553-ban az egri vár kapitánya lett és hozzálátott a vár további korszerűsítéséhez és a megrongált falak helyreállításához. Ebben az időszakban megépültek a vár kaszárnyatermei, és felépült a kaszárnyatermeket és a Baldigara-bástyát összekötő Gergely bástya. A munkálatokban két itáliai hadi-építész segédkezett: *Giovanni Maria de Specie Casa* és *Sigismondo de Pretta de Pisa*. Bornemissza Gergely mindössze 2 évig volt az egri vár kapitánya, a törökök

1554-ben Pásztónál törbe csalták, majd Konstantinápolyba hurcolták és kivégezték.

1553-tól, Bornemissza Gergely kapitányságától számítva folyamatosan dolgoztak itáliai mesterek a vár, azaz ekkor már a katonai erődítmény korszerűsítésén, de a legkorszerűbb füles-bástyás erőd építési munkálatai csak később, az 1570-es évektől kezdődtek meg. Bornemissza Gergely halála után az erődítmény nagyszabású átalakítását egy Ottavio Baldigara nevű hadmérnökre bízták, aki több tervet készített a vár felújítására.

Baldigara A-B-C terve

Baldigara „A” terve szerint elsősorban nagy méretű olasz típusú fülesbástyákra fekteti a hangsúlyt, a belső vár minden stratégiaiilag fontos sarkára tervez egy-egy füles-bástyát, és a külső vár két végére szintén bástyákat helyez el.

A „B” terv – nincs meg. A „C” terv Kárpáti János (Kozák Károly régész-szel a vár 1960-as 70-es évekbeli feltárásán dolgozott) szerint visszafogottabb, e szerint a külső vár Almagyar domb felőli részére nem érdemes építkezni. Továbbá azt is felmerül, hogy ezek a tervek nem egymástól függetlenül léteztek, hanem egymást követő építési fázisoknak tekinthetők. A tervek kivitelezése rendszerint a Bécsi Haditanács ellenkezésébe ütközött és pénzhányra hivatkozva mindig csak a legszükségesebbet finanszírozták.

Az eredetileg síkságra tervezett erőd építési időszaka 1572 és 1596 közé esik. Ebben az időszakban a következő itáliai hadmérnökök dolgoztak Egerben:

1568, 1574: Pietro Feraboscho
1568, 1569, 1569 és 1583: között Ottavio Baldigara
1572: Giuseppe Scavino
1573: Carlo Theti
1569-70: Giulio Turco
1576: Bernardo Magno
1576: Bartolomeo da Ponte
1589, 1596: Cristoforo Stella

A főépítőmester Ottavio Baldigara (? – 1588) életrajzi adatai és egri munkássága

A Baldigara családnév alatt 9 személyt azonosítottak: Balthasar, Caspar, Cesaro, Giulio, Marco, Antonio, Ottavio, Stefan és Ursula. Caspar a családfeje volt, felesége Ursula; Ottavio, Giulio és Marco fivérek voltak (*Kárpáti*, 2004). A családfeje Triesztből származott és a bécsi Arzenálban hajóépítéssel foglalkozott.

A család több tagja jelentős résztvevője a magyar várak korszerűsítési munkálatainak, maga Ottavio pedig a felső-magyarországi várak építőmestere volt. Munkája sokrétű: tervez, irányít, szervez, tanácsadással segíti az építkezéseket. Egri működése alatt beosztottjai voltak: Giacomo Falubreso, Bartolomeo da Ponte, Cristoforo Stella és Garcial Pompeius (*Kárpáti*, 2004).

Baldigara egri működése szempontjából négy tervrajz lényeges. Három példányon 1572-es dátum olvasható, de valószínűnek tartják, hogy a negyedik is ekkortájt készült. A tervekben kiderült, hogy a fő problémát a belső és külső vár összekapcsolása és megerősítése jelentette (a külső várrész lényegesen a belső fölé magasodik, a korábbi püspökvár még a hajítógépek és íjjak időszakában épült). Baldigara terveiben a belső vár öt füles-bástyával bővül, míg a külső vár területére 2 füles-bástyát tervez, melyek valószínűleg soha nem készültek el. Baldigara igyekezett figyelembe venni a terepadottságokat és a korábbi építési részeket, így pl. a Zárkándy-bástya esetében beleépítette a korábbi falszakaszokat a későbbi új-olasz bástyába.

A hadmérnök Ungnád Kristóf (felesége Losonczy Anna Balassi Bálint műzsája) várkapitánnyal sokat dogozott együtt, eleinte jól kijöttek egymással, de később hosszas viszályba keveredtek.

Az Egerben dolgozó építészek közül Feraboscho (sch-val írta a nevét) volt Baldigara legjelentősebb munkatársa, aki öt megelőzően volt az egri vár építőmestere.

Baldigara, mint udvari művész (*Hofkünstler*) rendszeres havi fizetésben részesült, melyet azonban gyakran késve kapott kézhez, többszöri sürgetés után. Az összeg nagysága 1564-ben 10 forint havi zsoldot jelentett. Egri építőmesteri kinevezése után azonban járandóságát 50 forintra emelték (Domokos, 1998). 1571-ben Ungnád Kristóf birtokot kért számára (lehetséges, hogy birtokkal akarták kifizetni zsoldja helyett).

A hadmérnöknek a Bécsi Haditanács sok fejfájást okozott, terveit nem akarták elfogadni. Az időhúzás mögött természetesen pénzprobléma állt, de teljesen más magyarázatokkal hozakodtak elő. Hivatkoztak arra is, hogy az eredetileg síkságra tervezett erőd felépítése lehetetlen egy domb tetején. Baldigara is tisztában volt a kivitelezés nehézségeivel és elsősorban a külső vár problémájával. Az uralkodó végül 1572-ben hosszabb huzavona után Baldigara 3. vagy egyesek szerint 4. tervét (módosítását) fogadta el az egri vár átépítésére.

A Kazamatarendszer

Setét kapu – a földalatti erődítményrendszer bevezető kapuja. 1542-ben Perényi Péter által végzett korszerűsítési munkálatok során épült és a külső- és belső várat kötötte össze egymással. A kapu egy 40 méter hosszú, alagútra emlékeztető, boltíves átjáró, amely a két várrész összekötésén kívül a harcok idején az elválasztást is biztosította. A kapu két oldalon emelőhidak leeresz-

tésével működött. Ellenséges támadás esetén zárható volt és felülről egy *caditoia* (képmelléklet 1. kép) nevű nyíláson át lehetett az ellenséget harcképtelenné tenni.

A kapu előtt egy nagy árok helyezkedett el, mely „sakktáblaszerűen” kiemelt és süllyesztett részekből volt kialakítva – úgy gondolták vízzel elárasztani nem szükséges, esetleg karókat állítanak bele a hatékonyság céljából.

Francesco De Marchi „Architettura Militare” című művében részletes instrukciót ad az árok kialakítására: legyen mély, minden oldalról fussa körbe az erődöt, és vízzel legyen feltöltve. Írásában hangsúlyozza, hogy legjobb a vízzel teli árok. Az árok szélének olasz megnevezése *scarpa*. Az árok belsejében egy belső árok (vízelvezetésre is alkalmas) kialakítását javasolja, melynek neve *cunetta* (bölcsocske).

Az egri vár esetében az árok kialakítása speciális: nem a várfalak körül, hanem a külső és belső vár közötti részen készült, mely a belső vár védelmét erősítette. Ezt az árkot nem árasztották el vízzel, hatékonyabbnak tartották a hegyes karók beállítását.

Ennek következtében a második török ostrom során, 1596-ban lángra kapott az árokban felhalmozott fa és ennek eloltása is erőket vont el a védekezéstől.

Kaszárnyatermek (jelenleg kőtár), melyet Bornemissza Gergely építtetett 1553-54-ben, kapitánysága idején. A termek azt a célt szolgálták, hogy szükség esetén itt szállásoljanak el nőket, gyerekeket, illetve élelmiszert és ivóvizet lehetett benne tárolni (ezt bizonyítja az első teremben látható 1553-ból származó kút is).

A kaszárnyatermekből a Gergely bástya udvarára lehet kijutni, ahonnan a Baldigara bástya belsejébe vezet tovább az út. Az itáliai füles-bástyák belsejében helyezkedik el a kazamatarendszer.

Maga a '*kazamata*' szó is rengeteg félreértést okoz. Gyakran keveredik a '*katakomba*' kifejezéssel, ami nagy hiba, hiszen a kazamata egy itáliai típusú katonai erőd, a katakomba pedig ókeresztény temetkezőhely.

Sajnos a kazamata kifejezés még az ismeretterjesztő anyagokban is nemegyszer rosszul van értelmezve és kőtárként, börtönként szerepel. Sőt sok fordítási hibát is fellelhetünk a kazamata szó értelmezésénél: például bolondok házának is fordították. Ilyen formán a '*casa*' szó valóban házat jelent és a '*matta*' bolondot, de a két szónak a „tökéletes egyeztetés” ellenére sincs semmi köze egymáshoz.

A kazamata kifejezés másik két szónak az összetételéből jött létre: a '*casa*' és az '*armata*' szavakból tevődik össze, ami fegyveres házat, fegyverházat, ágyúházat jelent. Az ágyúház kifejezés (amivel néha szerencsére leírásokban is lehet találkozni) tökéletesen megfelelő, mert a bástya belsejében minden esetben két egymás alatti ágyúteremről és a hozzá tartozó földalatti összekötő illetve aknafigyelő folyosókról van szó. Ezek a kazamaták tehát a

bástya belsőben helyezkedtek el ágyútermeikkel és többnyire *falconetto* (kis sólyom) típusú ágyúikkal. Az ágyú (2. kép) nevét magyarul falkonétának használjuk, ami azért nem szerencsés, mert az olasz nyelvben a hadászati eszközök nevei nem állnak nőnemben és az „a” végződés (lévén, hogy olasz kifejezésről van szó), minden esetben nőnemre utal.

2. kép: Falconetto az ágyúházban

Létezik egy másik olasz ágyútípus is, melynek neve *bombarda*, és hogy használatban a nőnem alkalmazását elkerüljék, hozzákapcsolják a szóhoz az „one” nagyító képzőt, mely a szót hímneművé teszi, így az ágyú „új” neve *bombardone*.

A várfal alatt körben húzódó összekötő folyosókon (képmelléklet 2. kép) részben közlekedni lehetett egyik bástyától a másikig föld alatti védelemben, de a járatokat nagyjából az ellenség aknamunkájának ellenőrzésére, aknafigyelésre használták borsós dobjaikkal és vizes edényeikkel. Úgynevezett aknafigyelő nyílásokat helyeztek el a folyosók oldalába (a folyosókat is aknafigyelő folyosóknak nevezik), ahová borsókat helyeztek egy dob tetejére vagy edénybe vizet tettek, ami rögtön jelezte a legkisebb mozgást, ásást, csákmányozást is az ellenség részéről, majd megfelelő módon egy *contromina* (ellenakna) készítésével és annak felrobbantásával hárították az ellenség bejutási kísérletét.

A bonyolult műveletek előkészítésére, lebonyolítására, ellenőrzésére hadmérnököket alkalmaztak, akik felügyelték a török aknamunkáját és előkészítették az ellenakna robbantását. Az ellenség által befelé ásott folyosót *mina*-nak (akna), az ezzel bentről szemben ásott folyosót *conromina*-nak (ellenakna) nevezik.

A minák készítését az aknafigyelő nyílás mellett álló őrk egymást váltva ellenőrizték. A hagyomány szerint figyelték a tálakban lévő vizet és a borsókat (képmelléklet 3. kép).

Veszély esetén a folyosóőrség szolgálatban lévő katonái azonnal jelentést tettek, a várkapitánynak, aki odarendelte az őrség többi tagját és a hadmérnököt. Ekkor elkezdtek szemben ázni a legnagyobb rezgést jelző figyelőnél, és amikor a távolság annyira lecsökkent, hogy áthallatszott az ellenség hangja, robbantottak: puskaporos hordót helyeztek az ásott üregbe, a kanócot visszavezették az aknafigyelő folyosóba, majd meggyújtották. Szerencsés robbantás esetén a törökök alagútja beomlott, így elzárva a bejutás útját az ellenség elől.

1596-ban a 2. török ostrom alkalmával a jelenleg látható aknafigyelő folyosó végét a törökök berobbantották és a robbanás következtében 53 magyar katona, és egy olasz hadmérnök, *Cristoforo Stella* vesztették életüket a helyszínen. A folyosó fölötti várfalrész 40 méteres szakaszon kidőlt, ami megpecsételte a harcok kimenetelét. 1596- tól 91 éven keresztül volt török kézen az egri vár.

Az aknafigyelés műveletével találkozhatunk az Egre csillagok című regény lapjain, de ez természetesen írói fantázia, hiszen maga a rendszer 1552-ben még nem állt. Ennek részben az az oka, hogy Gárdonyi magát a Kazamatarendszert nem láthatta, mivel 1925-ben kezdődtek el a feltárási munkálatok. Az Egre csillagok megírásánál Tinódi volt az író fő forrása.

1968-ban sor került a regény megfilmesítésére, amit Várkonyi Zoltán készített el, de a forgatás helyszíne nem az egri vár, hanem Pilisborosjenő volt. Maga a regény is a filmhez hasonlóan közismert és joggal elmondható, hogy közkedvelt irodalmi mű, sőt határainkon túl is jól ismert alkotás.

Az Egre csillagok regény 1901-ben jelent meg könyv formájában, korábban a Pesti Hírlapban (1899) volt olvasható folytatásos regényként. A megjelent részletek nagy sikert arattak, ösztönözve ezzel Gárdonyit a teljes regény megjelentetésére. A regény eredeti címe Gergely deák élete lett volna, de később Gárdonyi mégis az Egre csillagok nevet választotta. A művet azóta 21 nyelvre fordították le: létezik több szláv nyelven, angolul, németül; legutóbbi fordítások között szerepel a kínai, a török, (ami sokáig csak kézirat formájában létezett) és 2013-ban Nagy Patrícia munkájaként készült el a mű olasz nyelvű fordítása *Stelle di Eger* címmel, melynek 2013. december 10-én volt a könyvbemutatója.

Korszerű katonai erődítmények Itáliában

Az itáliai típusú erődrendszer kialakulása a XV. század közepén kezdődött (pl. Angyalvár bastioni bassi), amikor a tüzérség fejlődésében minőségi változások következtek be. Erre válaszul a találékony itáliai hadi építészek rövid

idő alatt újfajta várépítészeti technikát fejlesztettek ki, mely képes volt ellenállni a tüzérség megnövekedett erejének.

Az olasz rendszer az 1530-as években terjedt el Európa szerte. Korai változatát *ó-olasz*, a későbbit pedig *új-olaszbástya*s rendszernek nevezték el. A sík terepre épített erődítményeknél a tervezők szabályos alaprajzi elrendezésre törekedtek, amely azzal az előnnyel járt, hogy a támadóknak minden irányból azonos erejű védelemmel kellett szembenézniük. Ebben közrejátszott az is, hogy a korszerű itáliai erődök építészei a kor divatos reneszánsz felfogását „a tökéletességre, harmóniára törekvést” vallották magukénak, és gondolkodásmódjuk révén követték a szimmetria elveit (szimmetrikusak az összekötő falak, a folyosók, a terelőlépcsők stb.)

Itáliában a „várfundáló mesterek kézikönyve” egy bolognai hadmérnök, Francesco de Marchi „Dell’architettura militare” című írása volt. A könyv 1599-ben látott napvilágot Brescia-ban, majd 1810-ben újra kiadásra került.

Ebben a műben a kor jó hadiépítésének sokoldalú műveltséggel kell rendelkeznie, értenie kell a rajzoláshoz, számtanhoz, a geometriához, a történelemhez, a filozófiához, a csillagászatához, a hajózáshoz, jártasnak kell lennie a szépművészetekben, a jog- és szükségszerűen az orvostudományban.

Az építész első feladata jól felmérni a helyet, pontos rajzokat és terveket készíteni, ennek hiányában sok pénz elúszhat fölöslegesen – ez volt a titka a fényűző főúri építkezéseknek is.

A pontos rajzokat közzé kell tenni, hogy nyilvánosan is megerősítésre kerüljenek, így mindenki véleménye és javaslata nyilvánvalóvá válhasson.

A könyvben figyelmet kap a „város” problémája, hogy egy katonai erődöt hogyan lehet beépíteni környezetébe, egy meglévő városi infrastruktúrába. Ezzel a problémával szembesült Ottavio Baldigara mérnök is az egri vár esetében, ráadásul itt egy korábbi erőd falaival kellett az új rendszert egybeépíteni a nehéz felszíni viszonyokkal rendelkező várdombon.

Az írásban nem csak konkrétan a várépítészet fortélyai jelennek meg, hanem minden apró részletre kitér az írás: felhívja a figyelmet az ivóvíz fontosságára, így a kutak építésére, vagy az árokkészítési technikákra.

A víz, a jó víz rendkívül fontos az erődben. A jó minőségű víz elérése céljából mélyre kell a kutakat ásni.

Viszonyítási szempontként a folyó medre jelenik meg, melynek szintje alá érdemes ásni a kutat, hogy a valóban jó minőségű víz törjön a felszínre. Szükség esetén a kút mélyítésén kívül a mélyben lévő oldalfalak kibővítésére is felhívja a figyelmet.

Az egri vár kútjai tökéletesen megfeleltek a legmodernebb erődépítési követelményeknek, 4 kút volt a várban, melyek mélysége 30-60 méterig terjedt. Ezekből az egyik a földalatti rendszer ivóvízellátását biztosította, tehát a belső erőd minden részén hozzá lehetett férni jó minőségű ivóvízhez. Ennek ellenére az ostrom során a kutakat lezárták, hiszen az ellenség egyik legfőbb

taktikája az ivóvizek megmérgezése. Az ostrom idején elsősorban sert ivott a „vár népe”.

A várfalak építésének „receptje” is megjelenik a hadi építészet c. könyvben. Erre a „mester” a mészke és homokkeverékét javasolja, és még a keverési arány is szerepel: minden véka mészhez két véka homokkeverék keverjenek. Szintén a mű részét alkotja a modern bástyaépítészet rejtett ágyútermeivel, a kereszttüzeléssel és a bástyákat összekötő átjárókkal, *cortinákkal*.

De Marchi utazásainak köszönhetően sok országban megfordult (Ausztria, Anglia, Franciaország, Flandria, Németország, Lengyelország, Magyarország, Málta, Marokkó, Kuba), tanulmányozta ezen országok erődítményeit és az itt megszerzett tapasztalatokat későbbi könyvében kamatoztatta.

Íme néhány név a kor leghíresebb itáliai hadi-építészei közül: Francesco de Marchi, Girolamo Maggi d’Anghiari, Vincenzo Scamozzi, Jacopo Lanteri, Giangiacomo Leonardi, Pietro Cataneo, Galasso Alghisi da Carpi, Niccoló Tartaglia, Antonio da Sangallo (Castel Sant’Angelo Róma, Fortezza da Basso Firenze), Francesco Laparelli, Giacomo Castriotto (*Kárpáti*, 2004).

Négy-, öt-, hat-, és sokszög alakú erődök Magyarországon és Itáliában Erődök a korabeli Magyarországon

Az olasz rendszerű erődépítések esetében valamilyen szabályos geometria alakzatból (háromszög, négyszög, ötszög, hatszög, sokszög) indulnak ki az építők.

Háromszög: Két folyó találkozási háromszögébe épült erődök például Komárom erődje.

Négyszög: Tata, Ónod, Arad, Ecsed.

Ötszög: Eger, Kanizsa, Sárvár, Szatmár, Szendrő, Nagyvárad.

Hatszög: Érsekújvár

Hétszög: szabálytalan hétszögűnek minősül Győr erődje (Giulio Turco és Bernardo Magno 1596) (*Kárpáti*, 2004).

Erődök a korabeli Itáliában

Négyszög alakú erőd: Castel Sant’Angelo, Róma

Az egrihez hasonló ötszög alakú erődök: a firenzei Fortezza da Basso és a ferrarai erőd (képmelléklet 5. kép).

Hatszög alakú (hatágú csillag erőd): Bologna erődje (3. kép).

(Ferrara és Bologna erődjének 16. századi ábrázolása és a városok térképe a Vatikáni Múzeumban található).

Kilencszögű erőd (csillagerőd): Palmanova, mely Velencét védte a Balkán felől. Ezt tartják a világ legtokéletesebb erődjének és most újra a kutatók figyelmének központjába került.

3. kép: Bologna erődje, Vatikáni Múzeum

Castel Sant'Angelo Róma

Az Angyalvár (4. kép) eredetileg Hadrianus császár mauzóleumának épült, de az építési munkálatok csak 139-ben fejeződtek be, a császár halála után. Később viszont hamvvedrét ide hozták, és több császárárt szintén itt helyezték el.

A Mauzóleumot VI. Sándor pápa a 16. században **Antonio da Sangallo** hadi-építésszel erődítménnyé alakíttatta, de ez az erőd nem a várost, hanem a pápaság intézményét védte.

4. kép: Castel Sant'Angelo bástya és passetto

Az erődítmény téglából épült, súlyos bástyafalakkal, lőrésekkel, sáncokkal felszerelve. Négy „új” bástyája nem hasonlít az egri váréhoz, de a fortezza alsó bástyarendszerét (bastioni bassi), melyek ötszög alakot formálnak (képmelléklet 6. kép), szokták az egri vár bástyaival kapcsolatba hozni.

Ezek az egyébként 15. századi bástyák ma már egyáltalán nem láthatók, parkos, fás rész van a helyükön és az erődöt korábban körülvevő oly fontos vizesárok helyén sugárutak kanyarognak.

Az erőd belsejében kovácsműhelyt, ágyúöntő műhelyt, lőszer- és fegyverraktárt rendeztek be. A vár a 16. században tehát elsősorban katonai erőd-ként, majd későbbi századokban börtönként működött. Ez a 16. századi erődítmények legtöbbszörre jellemző volt, mely az egri vár esetében is megfigyelhető.

Menekülő járat itt is volt, de nem a föld alatt. A Vatikáni palota és az Angyalvár között egy *passetto* vagy *corridore* húzódott, ahol a pápákat bármikor át lehetett menekíteni az erődbe.

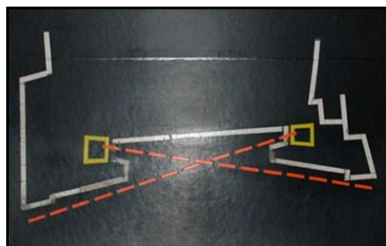
Fortezza da Basso (alsó erőd) Firenze

Az erőd eredetileg Keresztelő Szent János nevét viselte, utána nevezték el alsó erődnek megkülönböztetve a magasabban lévő Szent György erődtől és a Belvederétől. Ez az erődítmény is *Antonio da Sangallo* tervei alapján épült, mindössze másfél év alatt 1534 és 1535 között (képmelléklet 7. kép). Az építés célja, hogy az V. Károly császár támogatásával hatalomra jutott Alessandro de Medici saját maga számára védelmet biztosítson.

A Fortezza érdekessége, hogy falai vörös téglából épültek. A háromszög végződésű füles-bástya rendszerének felépítése megegyezik az egrivel, sőt ugyanúgy 5 szög alakú erősségről van szó, és a szimmetria elvei is jól érvényesülnek.

A fülek által eltakart ágyúházak kettős védelmet jelentettek a várvédők számára: egyrészt az ágyútermek rejtve maradtak a széles várfalszakaszok az un. fülek mögött, másrészt mivel a szimmetria elveit alkalmazták, ezek a bástyák farkasszemet néztek egymással (az egri vár felső ágyútermében készült képen két szemben álló fél bástya látható), tehát a szemközti bástyák védeni tudták mind egymást, mind a köztes falszakaszokat (5. kép).

5. kép: Keresztttüzelés, kazamata-ágyúterem

Ez alapján úgy tűnik, hogy egy igazán stabil, szinte bevehetetlen erősségről van szó. De ez egyáltalán nem így volt. A háromszög végződésű bástyaorrt volt a leggyengébb rész, és ezt az ellenfél is nagyon jól tudta. Tehát aláaknázni a bástyaorrokat igyekeztek.

Ez Eger esetében tragikus következményekkel járt 1596. október 4-én. Egy ugyanilyen háromszög alakú bástyaorrot aknázott alá a török a jelenlegi főkapu (vagy déli kapu) mellett és egy sikeres robbantás után 40 méteres szakasz kidőlt a vár falából, és pontosan 53 magyar katona és egy olasz hadmérnök, a korábban említett Cristoforo Stella életüket vesztették a helyszínen. Az ostrom során a belső és külső fal közötti árok tüzesete, a törökök kapuáttörési kísérlete és a 40 méteres szakasz kirobbanása már önmagában elegendő volt, hogy szinte védhetetlenné váljon a vár.

A vereségek közé számítható továbbá egy olyan tény, melynek megemlézése ellen tiltakoznak a történészek. 1596-ban, a várban sok nem helybéli zsoldos és ezek között is rengeteg külföldi zsoldos katona (Ausztriától Spanyolországig) szolgált. Várvédelmi lelkesedésük nem minden esetben volt kifogástalan, sőt ösztönözték az akkori várkapitányt, Nyári Pált a vár feladására (egyések szerint meg is kötözték úgy kényszerítették).

Ennek a sokaknak nem tetsző ténynek megemlékezésével az volt a célom, hogy az ilyen nem kedvelt, szőnyeg alá söpört magyarázatok se vesszenek el az idő homályában.

Ezzel kapcsolatban felelevenítenék egy szintén vitatott írást, Machiavelli, A fejedelem című írását, mely szintén rávilágít a „zsoldosság alkalmazásának” veszélyeire.

„Elmondom tehát, hogy a haderő, amellyel a fejedelem államát megvédi, vagy saját hadereje, vagy zsoldos hadsereg, vagy segédcsapat, vagy ennek a háromnak a keveréke. „A zsoldos és a segédhaderő veszélyes és felesleges; aki zsoldosok fegyverére alapozza uralmának biztonságát, nem lehet annak soha nyugalma, mert egyenetlenkedők, törtető, engedetlenek, hűtelenek, barátok közt hetvenkedők, az ellenséggel szemben gyávák; istent nem félik, emberekkel szemben adott szavuk nincs. Ennek oka, hogy csak az a kis fizetség vonzza őket a harcmezőre, nem érzelem vagy más hathatós ok, ez meg nem elég, hogy érted készek legyenek meghalni.”

(Machiavelli: A fejedelem. XII. fejezet)

Az egri vár erődrendszerének első kutatása: Balogh János nyomában

A kazamatarendszerre elsőként egy Balogh János nevű magyar királyi főhadnagy bukkant rá, aki az 1871-től a várban működő laktanyában teljesített szolgálatot.

A vár ásatások előtti kutatása összefonódik az 1871-től újra működő laktanyában szolgálatot teljesítő Balogh János magyar királyi főhadnagy nevé-

vel. A főhadnagy a vár hadi titkainak feltárása közben naponta órákat töltött a földalatti üregekben a felszín alatti titkos járatok vizsgálatával, aminek következtében kincskereséssel is megvádolták. A kincskeresésre vonatkozó vádakra a következőképp válaszolt az 1881-ben megjelenő könyvében:

„Íme tehát Uraim! Itt a kincs, mit valósággal kerestem, de korántsem azon mesés, melyről az élcélődők álmodnak, hanem jelen zsenge munkácskámban vélem azt bírni, melyet kitartó kutatásaim, s a fent említett adatforrások szorgalmas tanulmányozása után úgy Önöknek, mint az egész magyar közönségnek van szerencsém bemutatni.”

(Balogh, 1881)

Balogh János volt az, aki elsőként járta be az idők folyamán földdel feltöltődött Baldigara folyosókat. Igazi kalandorként csákánnyal, lapáttal kezében távolította el a földet maga elől és kúszva-mászva haladt előre fáklyája fénye mellett. Járt vízzel teli és vízmentes szakaszokon és Kárpáti János írásából megtudhatjuk, hogy beszámolt egy olyan folyosóról, melynek boltozata „félbevágott hatszög kiképzésű”. Ez egyetlen jelenleg ismert folyosónál sem fordul elő.

A főhadnagy a város alá is kijuthatott a víz által keltett visszhangokból ítélve. Egyébként is feltételezhető, hogy menekülő járatoknak lenniük kellett, hogy szükség esetén észrevétlenül ki és be lehessen jutni az erődbe.

Balogh Jánost kutatásai során többször érte baleset. Bármennyire finoman távolította el a földet a járatokból, több alkalommal szakadtak rá a megmozgatott folyosószakaszok törmelékei. Egy alkalommal napokig nem tudott kijönni a folyosóból, a halmok alatt feküdt, feljegyzései odavesztek, épphogy életét tudta menteni. A későbbi kutatások szempontjából a jegyzetek elvesztése komoly hiányosságnak bizonyul, mivel az elveszett papirosokban volt feljegyezve pontosan, hogy hol találta meg a mésszel leöntött csontokat, melyek valószínűleg az 1552-es ostrom áldozatainak tetemei voltak. Későbbi emlékirataiban már csak annyi szerepel, hogy csontokat talált óriási halmokba rakva. A régészek csontmaradványokkal a mai nem tudják alátámasztani az 1552-es ostromot, és némelyek úgy fogalmazznak, hogy az 52'-es ostrom régészetileg a mai napi nem bizonyított.

Az egri vár a felújítások és a jelenlegi feltárások tükrében

Szent István 1001 és 1009 között Egerben alapított püspökséget, melynek védelmére 1248-tól kezdődően kővár épült. Az elpusztult román stílusú templom helyére a várdombon gótikus, majd későgótikus stílusban építettek katedrális.

A várban kiépült püspöki székhely fénykorát a XV. században – a reneszánsz korban élte. Ekkor Egert az ország egyik meghatározó kulturális központjaként tartották számon.

A XVI. században a török hódítások Magyarországot is elérték és ennek az ország fővárosa is áldozatul esett. A törökök 1552-ben fordultak az országrész egyik legnagyobb erőssége, Eger ellen.

A Dobó István által vezetett 2100 fős védősereg a húszszoros túlerővel szemben, ötheti ostromban megvédte a várat. A hősiek helytállása a magyar történelem egyik kiemelkedő eseménye lett, melynek népszerűsítéséhez Gárdonyi Géza Egri csillagok c. regénye is hozzájárult.

Az 1925-ös feltárási munkák után 1956-ban az Országos Műemlékvédelmi Felügyelőség irányításával indultak újra kutató és helyreállító munkák Galván Károly és Kozák Károly (segédje: Kárpáti János) irányításával. 1958-ban megalakult az első múzeum, és 1962-ben létrejött a Heves Megyei Múzeumi Szervezet.

Az 1980-as években a Dobó-bástya helyreállítására került sor és a millennium évétől kezdve szinte évről-évre újabb és újabb lehetőségek kínálkoznak az egri várba látogató turista számára, ami egyrészt a programok bővülését és színesedését jelentette, másrészt pedig a felújítási munkálatok által létrehozott vagy restaurált vári részeket foglalta magába.

1996-ban korszerűsítették az Egri Képtárat (amit most 2014. november 2-án bezártak), és 1997-ben egy magánkezdeményezés jóvoltából létrejött a Panoptikum a Földbástya belsejében, mely évről évre újabb figurákkal és egy alsó földalatti folyosó megnyitásával bővült.

Az utolsó régészeti és helyreállítási munka eredményeként 2000-ben elkészült a tetővel lefedett X-XI. századi keresztelőkápolna.

2002-re megnyitotta kapuit a gótikus palota emeletén a felújított vártörténeti kiállítás bővebb látnivalóval és korszerű technikával felszerelve.

Ezalatt folyamatosan zajlott a vártemplom, és a várfalak rekonstrukciója, melyre a Széchényi terven belül is pályázatot nyújtott be a vár.

Az elnyert több milliós támogatás elősegítette a román és gótikus romterület megőrzését és a várfalak egy részének rekonstrukcióját.

2003-tól a tárlatvezetők korhű öltözékben fogadják az idelátogatókat és a látvány növelése szempontjából sor került a Setét kapunál elhelyezett tüzes kerék működtetésére is, és az aknafigyelés bemutatására egy borsós dobos és vízes edényt helyeztek el az aknafigyelő folyosó egy-egy nyílásában. Ezek a szerkezetek egy távirányító segítségével irányíthatók elsősorban hang és látványelemeket produkálva. 2003-tól a nyári hónapokban Őrsékváltások tarkították a vár színes programsorozatát.

2005-ben befejeződött a Dobó-bástya felújítása, belsejében konferencia terem van és a kiállítótermekben nyitáskor egy fegyverkiállítás volt látható, mely bemutatta 5 kontinens történelmi fegyvereit. A jelenleg folyó felújítási munkálatoknak köszönhetően több évtizede lezárt területek elevenedhetnek meg újra a látogatók előtt.

A vár legmagasabb pontja a jelenlegi Szép-bástya, mely a rekonstrukció után egy „új látványossággal bővül: múltbalató készülékek, kronoszkópok segítségével betekinhetnek a látogatók az egri várban szolgáló várvédők világába.

A déli kapu mellett elhelyezkedő kapuvédő bástya belső része, az ún. Török kert a felújítási munkálatok után rendezvények és gyermekprogramok színtere lesz.

A rekonstruált fegyvertár épülete ad majd méltó helyet elődeink fegyvereinek valamint interaktív bemutatóknak és hadi bemutatókkal összekötött csoportos foglalkozásoknak.

Negyedik attrakcióként egy panoráma vársétánnyal bővül a vár és közvetlen környezete. A sétány tanösvény formájában a Dobó utcát fogja összekötni az északi és a nyugati várfalrészekkel.

Továbbá felújításra kerül a kazamatarendszer. A kazamata korszerűsítésére 2015. márciusától kerül sor. A tervezett rekonstrukciók között szerepel az interaktív elemek felújítása és LCD televíziók elhelyezése ismeretterjesztési feladat ellátása céljából. A korábbi tárlatvezetők szerepét animátorok veszik át, akik korhű ruhában jelenítik meg a korszakot. Jelenleg folyik a Zárkándy-bástya feltárása. Az északkeleti falszorost lezáró Zárkándy-bástyát eredetileg Zárkándy Pál várkapitány építtette 1556-ban a falszoros és a külső vár északi falának védelmére.

1596-ban a törökök a bástyát aláaknázták és berobbantották, majd később az Eger-Putnok vasútvonal (1906) épült ide, ami leválasztotta a bástyát a várról.

A vasútvonal tulajdonképp kettészelte a várat, az egykori külső és belső várrész között kanyarognak ma a vasúti sínek. Bár külső várról 1702-óta nem beszélhetünk, hiszen ekkor Lipót császár megsemmisítette a katonai erőd teljes külső részét.

Ezzel akarta elkerülni, hogy az osztrákok ellen szervezkedő magyarok komolyabb hadi eseményeket irányítsanak az erődből.

A Zárkándy-bástya a második török ostrom előtt átépült, Baldigara füles-bástyává alakította az eredeti bástyafalakhoz igazodva, azok beépítésével. A most folyó ásatások során a bástyafalakban számtalan kerámialeletet találtak. A bástya tetejét benőtt növényeket és törmeléket eltávolították. Továbbá igyekeztek a vasúti forgalmat tehermentesíteni a sínekre folyamatosan ráhulló és a forgalmat akadályozó törmelésektől.

A bástya belsejében lévő ágyútermek falai jól kivehetők és megtalálták a falak alatt haladó aknafigyelő folyosót, mellyel kapcsolatban felmerült, hogy megpróbálják ezeket a járatokat a meglévő folyosórendszer ún. vizesfolyosójával (ciszterna van a végén) összekötni. Mivel a kazamatarendszer és jelenleg látogatható folyosóhálózatának felújítása márciusban kezdődik, az imént leírtak megvalósulása még bizonytalan.

A bástyából viszont 2013-ban értékes csontleletek kerültek elő (6. kép és a képmelléklet 4. kép), megtalálták 3 férfi csontvázát, melyek minden bizonynyal a 16. század végén haltak meg. Az természetesen nem bizonyítható, hogy ez pontosan 1596-ban történt.

6. kép: A Zárkándy-bástyából előkerült csontok

16. századi festészet - itáliai mesterek művei Egerben

Dosso Dossi: Faun és Nimfa (1526-28), Eger

Dosso Dossi eredeti nevén Giovanni Francesco Tramuschio-ban született 1486-ban. 1512-13-ban tűnt fel először Ferrarában. A festő feltehetően Lorenzo Costa tanítványa volt, elsősorban Giorgione és Tiziano művészetének hatása érezhető művein. 1511-ben Mantovában, később Ferrarában és Modenában dolgozott. Nagyrészt a ferrarai udvar számára készített festményeket, Alfonso d'Este „alkalmazásában állt” és ferrarai udvari festőként is szokták emlegetni. Gyakran közös feladatot oldott meg a szintén festő fivérével, Battista Dossi-val. Művészetére nagy hatással volt ugyancsak az Esték szolgálatában álló Ludovico Ariosto költő. Képein festészeti témák széles palettája jelenik meg a vallásos témájú képektől a groteszk ábrázolásokig.

A festő képei Olaszországon (Firenze, Velence) kívül a világ számos városában felelhetők: Párizs (Louvre – Négy Szent), Bécs (Kunsthistorisches Museum – Szt. Jeromos), New York (Metropolitan Múzeum – A férfi három kora). A Metropolitan Múzeum kiadásában jelent meg Dosso Dossi életét és művészetét bemutató nagyszabású mű Dosso Dossi Court Painter in Renaissance Ferrara címmel.

Magyarországon a Szépművészeti Múzeum és az Egri képtár őrizz Dosso Dossi festményeket. Az Egerben található kép az itáliai reneszánsz udvari művészet alkotása *Faun és Nimfa* címmel, mely egy fatáblasorozat része volt, amely eredetileg Alfonso d'Este ferrarai palotájába, hálósoba mennyezet

dekorációnak készült. Az egykoron 9 darabból álló fatábla sorozatot aranyozott keretezésű kazettás mennyezetre rögzítették. A teljes hálószooba dekorációja több éven át tartott. Ma a sorozatból öt részlet a modenai Galleria d'Este-ben van, egy a velencei Cini-ben és egy az Egri Múzeum gyűjteményében található.

A források szerint 1608-ig a helyükön maradtak a táblák, amikor egy vásárlási félreértésből adódóan a 9 festményt Scippo Borghese kardinálisnak elküldték Rómába. A kardinális 4 táblát megtartott, ötöt visszaküldött a modenai hercegnek. A velencei és az egri kép a római gyűjteményben maradt, később, 1748-ban a capitoliumi múzeum leltárában szerepeltek. De nem maradtak a múzeumban, mert a 19. században Vincenzo Camuccini római festő gyűjteményében bukkantak fel, majd az egri tábla 1873-ban a bécsi műkereskedelemből Giorgione műként került vásárlás révén Pánthy Endre egri püspök és nagyrépost gyűjteményébe. A püspök haláláig az egri nagyréposti palota falait díszítette.

A kép 1906-ban hagyatékként jutott az Egri Érseki Líceum Múzeumába és az 1950-es évektől a Dobó István Vármúzeum Képtárában volt látható a festmény (*Dobó István Vármúzeum*, s. a.)

1998-99-ben sor került egy nagyszabású Dosso Dossi kiállításra (Ferrara, Firenze, New York, Los Angeles), melynek alkalmával az egri tábla az Erőszak/Violence elnevezést kapta.

A kiállításon megnevezett 9 tábla a következő volt: Harag, Féltékenység, Szerelem, Csábítás. Az egri táblának tehát az Erőszak lett a neve és a többi négy egy Petrarca szonett alapján a Nevetés, Bánat, Félelem, Düh elnevezést kapták.

A Faun és Nimfa ábrázolás a két nem viszonyának/harcának megjelenítéseként van számon tartva. De ez a kép jóval túlmutat a két nem viszonyán. A kecskebőrbe öltözött idős férfi erőszakosan szorongatja a fájdalomtól és undortól eltorzult női alakot. A faun félig állati- (alul), félig emberi lény (felül), nyers erőszakossága nem meglepő. A képen jól látható, hogy ez a párocska egyáltalán nem összeillő. A festményen több kontraszt is megjelenik: az öregség és fiatalság, a törekenység és a brutalitás, a szépség és a rútság ellentéte. A két személy (hiszen az egyik nem teljesen ember) ellentétét a kép alján lévő groteszk ábrázolás is alátámasztja. A faun oldalán egy fonnyadt uborka látható, még a Nimfa oldalán élénk színben pompázó törekeny virág van. Az állati lény meggyalázza a fiatal nimfát, akinek ártatlanságát a fehér szín túlsúlya is hangsúlyozza, míg a férfi brutalitását vad arcerendezésen kívül kecskeszakálla és kecskebőr ruhája is kiemeli. A faun ábrázolásán belül is ellentét húzódik, ellentétben van az öltözködés és a brutalitás a reneszánsz lágy, loknis frizuradivatjával is.

Ennek a képnek analóg ábrázolása föllelhető a firenzei Palazzo Pitti-ben, a Galleria Palatina részben. Ez a kép egy még vadabb félig ember, félig állat-

szerű lényt mutat be, egy előzőtől is ártatlanabb Nimfával. A kép címe: Nimfa és szatír.

Dosso Dossi: Nimfa és Szatír (Firenze, Palazzo Pitti) és Dosso Dossi: Faun és Nimfa (Egri Képtár)

A Nimfa és Szatír c. kép a firenzei Pitti Palota, Galleria Palatina részében az Apolló teremben található 57x53 cm-es olajfestmény. Ez nem mennyezet díszítés része, csak témájában egyezik meg az egri képpel.

A kép bemutatása előtt érdemes néhány szót ejteni magáról a Pitti Palotáról. A palazzo keresztmetszetét adja különböző koroknak és megeleveníti 3 kormányzó család (Medici, Lorena, Savoia) történetét a 15 és 19. század között.

Az épület érdekessége, hogy itt is megjelenik egy titkos folyosó, mely összekötötte a régi kormányzó palotát a Palazzo Vecchio-t (a neve is Régi Palota) az új rezidenciával. I. Cosimo 1564-ben Giorgio Vasari-t bízta meg a két palota közötti összekötő folyosó elkészítésével, mely lehetővé tette a főhercegnek a kormánypalota és az új rezidenciája közötti gyors és biztonságos közlekedést.

7. kép: Firenze, Vasari folyosó a Palazzo Vecchio-ból kiindulva

8. kép: Firenze, Vasari folyosó

A bal oldali képen (7.) a Vasari folyosó látható az Arno mellett, a jobb oldali kép (8.) a folyosó folytatása az épületek közé rejtve a Ponte Vecchio-n keresztül az Arno túloldalára a Palazzo Pitti-be. Maga a palota velem ellentétben nem mindenkit ejtett rabul a történelem során, Wesselényi Polixéna a következőképpen nyilatkozott róla:

„A gran Duca rezidenciája - a Palazzo Pitti – nekem sohasem tudott tetszeni. Bármint ügykeztem is nehéz külsejét, egyenes vonalban menő feszes ablakait nagyszerűnek találni: rám nézve mindig azon kedvetlen hatást tette, mint egy börtön s mindig elgondolám: nem szeretnék benne lakni. Mennyi unalmat nyeltek pompás lakósai nehéz falai közt! Mennyi méregkeverésről, sötét, bonyolódott szövedékű ármányokról szólhatnának ezen néma falak!”

(Wesselényi, 1981)

A palazzo azonban ma már nem az ármánykodások, hanem értékes műkincsek: festmények, kristályok, porcelánok, távol keleti és dél-amerikai relikviák otthona. Az Apolló teremben található Nimfa és Szatír c. képen (9. kép) sokkal inkább érvényesül a szatír állatias alakja: orra, szája, füle, arcki-fejezése, testszőrzete vadállat vonásokat tükröz. Öltözéke csak apró részletekben (vállán a pánt) hasonlít az egri képhez (10. kép) és talán jobban idézi a szatírok természetes élőhelyét, a fákat, hegyeket.

9. kép: Nimfa és Szatír, Palazzo Pitti

10. kép: Faun és Nimfa, Egri Képtár

A Nimfa törékeny megadód, rettenet nem látszik a bájos arcon, olyan mint-ha nem is egy vadállat közeledne felé. A kép vöröses feketés színei viszont tükrözik a bekövetkező agresszivitást. Az egri képen kevésbé állatias a Faun, inkább egy idősödő úr látszatát kelti, de szembetűnő, hogy nem egy átlagos öregedő úrról van szó, ahhoz képest túlduzzadóak az izmai. A Nimfa arca eltorzul a fájdalomtól, amit részben az erőszakos szorítás okoz (a firenzei képen ez az erőszakos szorítás nem jelenik meg). A fizikai fájdalomon kívül érezhető a lelki fájdalom is, ami végtelen viszolygással párosul.

Felice Brusasorci (Verona 1539-1605 V.) Sirató angyalok Krisztus holt-testével, 1590 körül

A veronai iskola hatása alatt, atyjának Domenico Brusasorcinak tanítványaként kezdte pályafutását. Később a firenzei festészet és Veronese művei befolyásolták művészetét. Élete nagy részét Veronában és környékén töltötte, veronai és tartománybeli oltárképeket festett.

A kor jellegzetességének számított a kőlapra való festés, melyet Veronában is használtak és Vasari nyomán terjedt el ez a technika. Ilyen követ Tos-

cana-ban és Carrara-ban bányásztak. Ez a típusú kő keménysége miatt nem volt alkalmas faragásra, de szép volt és rendkívüli fényhatással rendelkezett. Brusasorci is kedvelte a kőlapra festés technikáját, számos ilyen témájú műve született. Pánthy Endre egri főkáptalan magán képtárgyújteményének 1896-os listájában „Felice Ricci (Brusasorci)? 16. század vagy Annibale Caracci? 1560-1602 Krisztus teteme a sírban” meghatározással szerepel a kép. Később 1920-ban korábbi ismeretek alapján Szemerecsányi Miklós vállalta a kép kor meghatározását (*Dobó István Vármúzeum, s a.*)

A Krisztus siratása kép háttere mélyfekete színű, melyből erőteljes kontraszt emeli ki a halott Krisztus testét. Az éles kontraszttal, a szín- és a fény-árnyékhatásokkal éri el a festő a kép drámaiságát. Krisztus kiterített holtteste egy hideg kékeszöld színű csavarodó leplen fekszik. A kép jobb oldalán erőteljes rózsaszín árnyalatú „lepelbe csavart” lándzsás angyal alakja látható, akinek a szárnyai irracionális égi kék színt és formavilágot öltenek. A szárnyakból a kavargó univerzum rejtélye hívogatóan néz felénk. Mellette egy másik angyal háttérbe simuló inkább a földet eszünkbe juttató sötétzöld öltözetben a lándzsás alakot szemléli.

Krisztus feje mellett egy könyöklő, meditáló angyal alakját, a kép előterében gyermek-angyalokat is láthatunk. A festmény különböző életkorú, és hierarchiájú angyalokat jelenít meg.

1596-ból származik Brusasorcinak a Krisztus sírba tételét ábrázoló oltárképe, melyet a veronai Madonna della Campagna kolostor számára festett. A budapesti Szépművészeti Múzeum gyűjteményében is megtalálható F. Brusasorci hasonló témájú kompozíciója.

A budapesti kép abban mutat eltérést az egrihez képest, hogy ott a Golgota Krisztus siratásának helyszíne, nem pedig a barlangsír. Ez a kép is Egerben volt, egykor Pyrker János László egri gyűjteményének részét képezte.

A prágai Nemzeti Galéria is őriz egy analóg Krisztusábrázolást, mely a szakértők véleménye szerint még közelebb áll az egri képhez. Valószínűnek tartják, hogy ez a kép az egri tábla előkészítő rajzaként szolgálhatott.

17. századi festészet - itáliai mesterek művei Egerben

Guido Cagnacci (S. Arcangelo di Romagna 1601- Bécs 1663) Dávid Góliát fejével

Bolognában, ismeretlen festőnél végezte tanulmányait 1618-21, majd 1621-22 között Rómában dolgozott, ahol közvetlen kapcsolatba került Caravaggio-val, akinek hatására drámai fényhatások alkalmazása figyelhető meg művein.

1642-től Forliban töltött időszakában készítette életművének fontos alkotásait (Páduai Szent Antal prédikációja vagy a Forli Cattedrale). 1645-től egyre inkább rátalált saját klasszicizáló stílusára.

1646-47-ben X. Innocentius pápának dolgozott, majd 1650-től Velencében működött, ahol Guido Baldo Canlasi néven vált ismertté.

Sikerei csúcsán 1660 körül meghívást kapott a bécsi császári udvarba, ahol udvari festőként alkotta meg főművét, a Kleopátra halálát. A kép jelenleg is Bécsben, a Kunsthistorisches Museum-ban található. A mester 1663-ig, haláláig Bécsben tartózkodott.

A Dávid festményét Bartakovics Flóris a 19. században vásárolta meg és 1873-tól, mint az Érseki Líceumi Gyűjtemény darabját láthatta a nagyközönség. A festmény Cagnacci velencei periódusában készült. Alkalmazta rajta a Caravaggio-tól tanult fény és árnyék hatásokat.

A művésznek 3 „Dávid Góliát fejével” kompozíciója ismert (Bologna, Columbia, Eger). Dávid modellje mindhárom képnél ugyanaz a finom arckarakterű ifjú. Az egri és a columbiai kép mezítelen felsőtesttel ábrázolja Dávidot, míg a bolognai festmény (magángyűjtemény része) díszes öltözetben, tolldíszes főveggel a fején (*Dobó István Vármúzeum*, s. a.)

Az egri képen fiatal fiútest erős fényhatással emelkedik ki a sötét háttérből. A fiú vállán sárgás szörme, fején vörös kalap, kezében az óriás filiszteus vesztét okozó parittyát látható. A parittyát nem, mint sorsdöntő eszköz, hanem mint a ruházat kiegészítője - ahogyan egy derékszíj - jelenik meg. Másik kezében a filiszteus levágott fejét tartja, mely szintén nem kelt drámai hatást.

A Cagnacci által ábrázolt Dávid megjelenítésével (kivéve a festő korszakát idéző öltözk) minden részletében igyekszik megfelelni a Szentírásnak: egy törekeny ifjú egyetlen parittyával és óriási hitével szállt szembe a hatalmas filiszteussal.

Pietro Belotti (Volciano da Salò, 1627 - Gargano sul Garda, 1700) – Öreg férfi kigúnyolása

Korai éveiben részt vett Ferrabosco mellett a Palazzo Ducale festői díszének kialakításában. 1654-től Velencében, majd 1670 és 1674 között Milánóban működött, ahol sajátos ironikus stílust alakított ki. A 17. század 2. felében, Lombardiában a realista festészeti nyelvezet elterjedésében nagy szerepe volt Belottinak. A művészre nagy hatással volt Rembrandt festészete, maga is másolta a nagy holland festő műveit. 1681-től Mantovában élt és dolgozott.

Az egri festmény restaurátor tanár tulajdonából került az Egeri Képtárba, akinek a kísérletezései nyomon követhetők a vásznon, de a tisztítások során lekerült régi átfestések segítséget nyújtottak a festmény pontosabb művészettörténeti meghatározásánál (*Dobó István Vármúzeum*, s. a.)

A kép témája (11. kép): az alsóbb néposztály mindennapjainak megjelenítése, az antik romok árnyékában időző egyszerű, a társadalom peremén élő emberek bemutatása. A koldusok realiztikus ábrázolásának divatja ekkor kezdett elterjedni az arisztokrata körökben.

11. kép: Pietro Belotti: Az öreg férfi kigúnyolása

A kép középpontjában egy olyan férfi alakja látható, aki orsót és guzsalyt tart a kezében, láthatóan férfias öltözéke és kardja ellenére női munkára fogták.

A férfin nevet a mögötte ülő cigányasszony és vele incselkedik a másik oldalán lévő, tollas kalapú, kissé faunarcú fiúcska, aki egy gyertyával begyújtja a férfi kezében lévő guzsalyt.

A kép háttérében egy mohával borított antik oszlop látható talapzatánál kockajátékot játszó emberekkel. A kép többi mellékjelenete is a fő témában megjelenő gúnyt támasztja alá, bár ez már itt nem direkt formában jelenik meg, mint a fiú és a cigányasszony esetében, hanem allegóriákon keresztül.

A cigányasszony élénkpiros szoknyája mellett látható malomkő, melyet a termékenység szimbólumának tartanak, hulladék között félig a földbe fúródva jelenik meg és a kockajátékot játszó férfiak kockája is vesztesre áll (1-est mutat).

A kompozíció középpontjában a szín és fényhatásokkal kiemelt cserépkoró van, melynek ábrázolása szorosan összefonódik a koldusok életvitelével. Ebben az esetben viszont olyan értelmet is kaphat, hogy öreg ígyál, ha már az életmódod és a korod miatt úgysem sok minden maradt számodra. A cinikus gondolatokat megerősíti a cigányasszony kaján mosolya, és a gúnyolódást támasztja alá a szoknya szemtelen, fiatalos, élénkpiros színe a rendeltetésén kívülre került, romos állapotban lévő malomkővel szemben.

A kép háttérében is antik romok látszanak, melyek közül a szemközt lévő boltív feltehetőleg egy antik római vízvezeték megmaradt kőíve.

A gúnyolódás elemei megjelennek Belotti más művén is „A két öreg és egy fiú” c. képén. /Brescia – magángyűjtemény/

Giovanni Battista Caracciolo /Battistello/ (Nápoly 1578-1635 N.) - Bűnbeesés

A nápolyi Caravaggio követők első és legjelentősebb mestere, életrajzírója: Bernardo de Dominicini. Dominicini szerint Caracciolo másolatokat készített Caravaggio műveiről.

Jelentős műve: Keresztrefeszítés - Nápoly, Museo Civico di Castelnuovo.

1618 és 1624 között dolgozott a firenzei hercegi udvar számára is, ahol portréfestőként is ismerté vált.

Az egri múzeum a képét 1977-ben vásárolta meg (korábban egy 17. századi nápolyi gyűjtemény része volt) a budapesti műkereskedelemből.

A kép sokáig restaurálatlanul állt, csak később jöttek rá valódi értékére (az egri képtárban más Caravaggio követő festő képe is van, így Hendrick Ter Brugghen). (*Dobó István Vármúzeum*, s. a.)

A Bűnbeesés-t a Caravaggio-tól jól ismert erőteljes fény-árnyékhatások, továbbá a zöld árnyalatainak meghatározó alkalmazása jellemzik.

A kép témája: az eredendő bűn, Ádám és Éva története.

A kép aktív szereplője Éva, passzív szereplő pedig Ádám. Éva áll, Ádám fölé magasodik és nyújtja az almát Ádámnak; míg Ádám ül, sőt szundikál, látszólag passzív az eseményekkel szemben.

Fölül, Éva fejénél látszik az emberarcú gonosz kibukkanva a sötétzöld levelek sűrűjéből. Első pillantásra úgy láthatjuk, hogy Ádám közömbösen viselkedik, mintha nem is érdekelné tettüknek a súlya.

Visszont jobban elmerülve a festmény részleteiben feltűnik, hogy Ádám nem alszik (félleg nyitva van a szeme), támasztja a fejét, feltételezhetően örlődik, hogy mit is tegyen. A képet szemlélve az emberiség további sorsát befolyásoló tett súlya Évára mutat. Bár ez nem teljesen igaz, hiszen Ádám férfiatlan tehetetlensége éppoly meghatározó az emberiség jövője szempontjából.

18. század - Giovanni Battista Carlone

Giovanni Battista Carlone egy észak olasz eredetű művészdinasztia bécsi ágához tartozik (de sem németül, sem magyarul nem igazán tudott). Carlone 1713. december 8-án köt szerződést Telekessy püspökkel, és a püspök kívánására felveszik az egri kőműves, ács és kőfaragó céhbe.

Érvényesülés, karrier, meggazdagodás lehetősége vonzotta Egerbe. Bizott felkészültségében és nemesi rangjában (*Pécsi*, 1986). A nagy önbizalommal és ambícióval rendelkező itáliai mester jó emberismerő lévén bizott abban is, hogy a város vezetőinek személyében jó mecénásra lel és ezt meg is találta Erdődy Gábor személyében. A püspök kőművesmesterének nevezi Carlonét.

Carlone annak a barokk stílusú székesegyháznak az építésén dolgozott, amit később Pyrker János László egri érsek építtetett újjá, és melyhez felújítási terveket Eszterházy Károly püspök is készíttetett 1780-ban, de megvaló-

sítására már nem kerülhetett sor a püspök halála miatt. Carlone nevéhez fűződik a középkori Szent Mihály templom tájolásának megfordítása, innentől a bejárat a város felé, a szentély pedig nyugat felé néz.

A mester ismerte a barokk minden fortélyát, templomokat, kastélyokat épített mindenfelé a környéken; Miskolcon, Felnémeten, Egerszalókon, Demjénben, Kápolnán, Füzesabonyban, Edelényben, Aszódon és Debrecenben.

Házat épített magának a jelenlegi Bródy Sándor utca és a Széchenyi utca sarkánál, az akkori település központjában, közel híres alkotásaihoz (képmel-léklet 8. kép). A sarokházat Carlone 1725-ben építette saját családja számára, ahol 1747-ben bekövetkezett haláláig élt. A homlokzati rokokó stílusú immaculata (Szűz Mária) szobrot 1760-körül Steinhauser Antal egri szobrász készítette el Pétermány Mihály káptalani revizor megbízásából. A házat 1795-1834 között birtokló káptalani levéltáros újjátarta fel és ebben az időben kapta az épület a neogótikus ívsordíszet (12. kép).

12. kép: Neogótikus ívsordíszek

A ház későbbi tulajdonosai közül néhány fennmaradt név: Losonczy Mátyás káptalani levéltáros (1795-1834), Major József (1840-1845), Goth Pál sebész (1845-1848), báró Scherczer Eliza (1848-1851) és Bernett Ferencné (1851-1884) (*Szecskó*, s. a.)

Carlone 35 évet töltött a városban, idetartozónak érezte magát, amit az is bizonyít, hogy nevét Karloni Jánosra változtatta. A korszak egyik legjelentősebb építészegységévé vált, elnyerte az *architectus hungaricus* nevet.

A mestert 1743-ban városi szenátorrá választották, ekkortól egyre inkább részt vett a város közügyeinek intézésében. Utolsó éveiben a város ügyein kívül elsősorban gazdasága, szőlője és családja foglalkoztatta. 1747-ben, 65 éves korában hunyt el Egerben. A Serviták templomának kriptájában temették el.

Művészetének örökösei két ágra szakadtak. Egyik a Carlone nyomdokait követő elsősorban külföldi mesterek (bécsi és más külhoni művészek), akik a merész rokokó formavilág követői voltak. A másik irányzat a kevésbé merész, hétköznapi feladatokat ellátó művészek, akiket az újtól való félelem jellemezett.

Giovanni Battista Carlone egyházi építkezései

A volt jezsuita, majd cisztercita templomot (Széchenyi u.) Pethő István terve alapján emelte Giovanni Battista Carlone 1715-1734. Az építési szerződést 1717. január 12-én írja alá és így befejeződik a már másfél évtizede húzódó huzavona az építkezés körül. (képmelléklet 9. kép)

A felnémeti plébánia templom kapuzatát 1715-ben építette Carlone.

A templomban (épült 1715-1750) főként Barkóczi Ferenc püspöksége idején 1746-50 között folytak intenzív munkálatok. Az oromzat fülkeszobrait feltehetőleg Singer Mihály egri szobrász készítette. A templom téralakítása, faltagolása, és boltozási módjai Carlone építőstílusának jegyeit hordozzák magukon (Lengyel, s. a.)

Az egri érseki palota első nagyszabású, művészi szintű kiépítésére 1715-től Erdődy Gábor idejében került sor, amikor a püspök Giovanni Battista Carlone tervei alapján megépíttette a középső szárnyat. Carlone munkájáért 120 Ft honoráriumot kapott. Erdődy hivatalos szerződést kötött a mesterrel, melynek a szövege a következő volt:

„Karlone János egri pallérral megállapodtam, hogy felfogadván az építéshez szükséges munkásokat, mielőbb építse föl a következőket: a kápolna falait a kijelölt helyen alapjaiból építse föl, egy kis tornácot is építsen mellé, a kápolna részére vágjon ajtót a szobából a kápolnába s helyet és lyukat a kályhának, a kápolnában készítse el a stuka-túrát. A lépcsőházat újonnan vakolja és meszelje, onnan a szakács szobájába vezető ajtót falazza be, az újonnan építendő konyhába vezető ajtót ugyancsak, de hagyjon egy ablakot, melyen át az ételt kiadják. Az asztalos szobájába vágjon egy kályhalyukat, a konyhánál kijelölt kis pince boltívet szedje le, vágjon ajtót, ablakot a konyhából az udvarra, szellőzőnyílást a tetőre.”

(Dercsényi és Voit, 1969)

A palota 18. századi állapotáról Bél Mátyás részletes leírást készített. *„Leginkább a püspöki rezidencia emeli jelentős mértékben a város szépségét”* (Bél, 1968) – ezek Bél szavai Heves megye 1730 és 1735 közötti állapotának bemutatásakor. Továbbá a leírásból megtudhatjuk, hogyan nézett ki pontosan a Carlone által épített püspöki palota. Ekkor még püspöki palotáról beszélünk, Eger 1804-től emelkedett érseki rangra és ettől a dátumtól kezdve a korábbi püspöki palota érseki palotaként működik.

A palota a város fölé épített emelkedőn épült pontosan a nagytemplom (ahogy az egriek nevezik) és a papnevelde között. Az épület földszintjén helyezkednek el a lakószobák, az éléskamrák, melegítő- és hűtőhelyiségek, jégverem, az emeleten fogadó szobák vannak, középen a nagy tanácskozóterem elegáns előcsarnokkal és az előcsarnoktól jobbra van a püspök lakosztálya (Bél, 1968). Vannak még az épületben tető alá bújtatott padlásszobák is, ezekből alakították ki a vendégszobákat (Uo., 1968).

A palota további érdekessége a hozzá kapcsolódó kert, melynek a tervrajzát szintén Carlone készíti el. A barokk paloták pompájához hozzátartozott egy egzotikus kert is. A kert mind a négy sarkában van egy-egy madárház, egyikbe gerléket, másikba vadgalambokat, a harmadikba fenyőrigókat, gémekeket, szárcsákat és a negyedikbe (ez a kert közepén volt) fácánokat telepítettek. A madárházak színe zöld volt és erre még ráfestették az egyes madárfajokat a maguk színességében (Uo., 1968).

A kertben víztorony magasodott tetején víztartállyal. A kutakból lóerővel lehetett vizet nyerni, amivel nemcsak a kertet öntözték, hanem a szökőkutakat is működtették vele. A kertet faunok és törpék díszítették. Carlone 1723-ban télikertet és 1729-ben narancsházat és fácánosházat épít. Később Erdődy Gábor utódja Barkóczi Ferenc nem sokat változtatott a palotán, mindössze néhány szobával bővítette és építtetett egy üvegházat, amiben egzotikus növényeket tartottak.

Barkóczyra Róma szellemiségén kívül hatott Mária Terézia barokk udvarának (Schönbrunn) berendezése, ami a fényűző barokk pompakedvelésen kívül a kertrendezésre is kihatott, egzotikus növények és madarak telepítésével.

Giovanni Battista Carlone, mint hídépítő

A híd középkori eredetű, a 16. századtól kőhídként említik. Később a kőhíd megsemmisült, aminek az árvíz lehetett az oka.

Helyén a 18. század elején már csak fahíd állt. 1729-ben a városi tanács úgy döntött, hogy lecseréli a fahidat, és kőhidat épít helyette. Ekkor kapta a megbízatást Giovanni Battista Carlone, hogy megépítse az Eger patak új kőhídját.

1730-31-ben épült egy kétnyílású híd a patak felett. Két korlátján és a mai Dobóter felé eső védőfalán eredetileg 10 szobor állt. /A kőfaragó munkát Steyer János végezte. A díszítmények további sorsáról semmit nem lehet tudni./ Később az 1878 évi árvíz megrongálta, ezért a hidat lebontották és a helyére újból fahíd került.

A 2 világháború alatt, 1944-ben (az egri bombázások időszaka) a híd súlyosan megrongálódott és 1947-ben építették újjá (*Bujdosóné, s. a.*)

A híd (13. kép) a történelem folyamán fontos szerepet töltött be, mert megyehatáron helyezkedett el és az átkelésért vámot kellett fizetni. A város hídon túli, azaz a vár felé eső része 1807-ig (tehát a híres egri ostrom idején is) Borsod vármegyéhez tartozott.

13. kép: Carlone hídja

Giovanni Battista Carlone: az egykori Collegium Juridicum homlokzata, 1745.

Az épületet a Foglár György alapította jogi iskola (képmelléklet 10. kép) számára kezdték el építeni 1744-ben. Ez az épület is Carlone jellegzetes stíluselemeit mutatja. A mester halála után 1754-ben fejezték be az építkezést, és 1762-ben romló állapota miatt felújították az épületet.

Ide helyezték a Telekessy püspök által alapított fiúnevelőt, valamint a Líceum elkészültéig a filozófia tanszakot, majd a Pyrker János László által 1828-ban alapított első magyar nyelvű tanítóképzőnek is ez az épület adott otthont.

Kapuzata: 1853-ban alakították ki. Bartakovics Béla érsek címere és az eredeti, Foglár György idejéből származó kőtábla látható rajta. A kapuzat fölötti fülkében két puttó, közöttük a lorettói szűz szobra látható (*Lengyel, s. a.*) Az első emeleti homlokzati ablakok felett megtalálhatók Carlone jellegzetes rokokó díszítőelemei a kagylók és a párkány alatti részt virágmotívumok díszítik.

Végül a polgárházak közül egy figyelemre méltó saroképület (14. kép) Carlonétól: Herner serfőző mester háza (ma Kálvin házként ismert), a kórházzal szemben a Markoth Ferenc (orvos, aki Bolognában szerezte meg orvosi diplomáját) utcán az 1-es iskola mellett.

A mesebeli tornyos lakra emlékeztető ház jelenleg halványzöld színű és a kor jellegzetesen játékos és ebben az esetben vidám polgári barokk hangulatot sugárzó, előkelően tiszta fehér színű kagylódísz (a homlokzati sarokablak felett) emeli az épület szépségét. A Herner házban a 18. század második felé-

ben Schmidt Ferenc szobrász műhelye működött, aki elsősorban faszobrokat, padokat készített és az ő munkái közé tartoznak a líceum erkélyajtói is.

14. kép: Herner sefőző mester háza

A Collegium Germanicum Hungaricum működése és kapcsolata Egerrel a 18. században

1551-ben jött létre Rómában a Collegium Romanum, amit 1566-ban emeltek egyetemi rangra és az évek során sok fakultással bővült: filozófia, teológia, kánonjog, latin irodalom. Növendékei között 14 pápát tartanak számon (Lupták, 2013).

Ezt követte 1552-ben az első nemzeti tanintézet, a Collegium Germanicum. A Collegium Hungaricum 1578-ban nyitotta meg a kapuit, de nem bizonyult hosszú életűnek, mert két év múlva összevonták a német kollégiummal és így 1580-tól Collegium Germanicum Hungaricum néven működött tovább. 1580. január 1.- 1600. január 1. között összesen 45 magyarországi hallgató iratkozott be a Collegium Germanicum Hungaricumba. Legtöbben az esztergomi egyházmegyéből érkeztek (20 fő), ezt követte az erdélyi (6), a győri (5), az egeri (4), majd a zágrábi, váradi és pécsi (3-3), végül a kalocsai (1) egyházmegye (Bitskey, 1983). A számok a római katolikus egyház akkori területi pozíciójáról is hírt adnak.

A 45 hallgató közül Lósy Imre jutott a legmesszebbre az egyházi ranglétrán: 1634-42 között Pázmány Péter utódaként esztergomi érsek lett (Uo., 1983).

A Collegiumban mindig szigorú szabályok szerint éltek és tanultak a hallgatók. Az intézmény élén jezsuita rektor állt. Az oktatás a jezsuiták 1599-ben bevezetett tanulmányi szabályzata szerint zajlott (Lupták, 2013). A dogmatikán kívül természettudományokat, antik szerzők műveit tanulhatták szép számmal a növendékek. Cél az egyetemes tudás megszerzése volt. A tudományos képzésen kívül alapos lelki nevelésben is részesültek az alumnusok. A Collegium Germanicum Hungaricum a magyar egyházi értelmiség első-számú helyszíne a 17-18. században. Egy évben összesen 12 magyar mehetett ki. Tanulmányait befejezve a hazatérő teológusok szinte kivétel nélkül valamilyen magas főpapi beosztásban tevékenykedtek tovább.

A Collegium volt hallgatói Itáliából magukkal hozták az európai kultúrát, megismerték az itáliai művészetet, a kor tudományos ismereteit, elsajátították az ottani irodalmat, és hazatérve megszerzett tudásukkal gazdagították az egyházmegyét és hozzáláthattak egy magasabb szintű papképzés alapjainak lerakásához. Tevékenységüknek és művészetpártolásuknak köszönhetően az akkori egri városkép szinte teljes egészében megőrződött az utókor számára.

A nevek sorából érdemes kiemelni Erdődy Gábort, aki Egerbe csábította Giovanni Battista Carlonét, továbbá Barkóczy Ferencet (1729-1733) és Eszterházy Károlyt, akik a tudomány, kultúra, művelődés és könyvtérjesztés területén töltötték be hatalmas szolgálatot.

Eszterházy Károly püspöksége alatt kiterjedt levelezést folytatott a római Collegium Germanicum Hungaricum rektorával Giambattista Guerrieri-vel. Ez a levelezés nyomon követte a diákok tanulmányi eredményeit, magaviseletüket és még egyes esetekben betegsükről is beszámolt a Collegium az egri egyházi vezetés felé. Ebből a levelezésből egy olyan levelet emeltem ki, mely speciálisan az egyik diák magatartási kihágásairól és a kollégiumból való távozásáról szól:

Illustrissimo, Eccellentissimo, Reverendissimo signore signore Colendissimo

Ho sempre sperato, che il signore Nemespataky dovesse moderare il suo naturale, e correggere i suoi difetti, come egli stesso già volte m'aveva promesso, e perciò non ho voluto disturbare colla notizia Vostra Eccellenza, ma le mie speranze sono riuscite vane, specialmente negli ultimi mesi della sua partenza da questo collegio. Egli poteva, e doveva con maggior diligenza, ed impegno applicare allo studio, e allora avrebbe meglio corrisposto al suo impegno, e assai più profittato. Le sue frequenti inosservanze della domestica disciplina, la lega coi più inosservanti, la mancanza del silenzio della scuola, nelle ripetizioni, e specialmente nel coro, la negligenza nell'alzarsi di letto la mattina, il non molto rispetto alle leggi, ed ai superiori del collegio non anno giovato alla di lui stima, ne alla edificazione de compagni. Nonostante il giuramento prestato, e la dichiarazione rinnovata l'anno scorso dagli Eminentissimi protettori, ha voluto arrivare ai confini dell'Italia, quantumque ne fosse efficacemente dissuaso dal suo ottimo compagno di viaggio

*signore Szabó, il quale vedendolo ostinato in questa risoluzione, per provvedere alla propria coscienza, ne chiese, e ne ottenne per se la dispensa da Sua Santità. **Non dubito, che questi difetti saranno emendati dall'età, da una maggiore esperienza, e riflessioni, e molto più dall'autorità di Vostra Eccellenza, e perciò spero, che sarà di vantaggio a codesta rispettabile chiesa.***

Con tutta sincerità devo dare migliori notizie di questi due suoi diocesani, che rimangono, i quali non anno bisogno di stimolo nella pietà, e nello studio, e corrispondono egregiamente ai comuni desideri. Colla stessa sincerità devo assicurare Vostra Eccellenza del mio rispetto e della mia prontezza in obbedirla, e qualora si degnerà comandarmi, riconoscerà cogli effetti la venerazione, e l'ossequio, con cui mi confermo.

Di Vostra Sua Illustrissima Reverendissima

Roma 29 Giugno 1771

Umilissimo obligatissimo servitore
Giambattista Guerrieri Rettore del
Collegio Germanico Ungarico

(Antal, s. a.)

Giambattista Guerrieri Eszterházy Károlyhoz írt levelében tájékoztatja az egri egyházfőt egy Nemespataky nevű alumnus (1768-ban, Eszterházy ajánlásával érkezett a kollégiumba) viselt dolgairól. Ez az írás bizonyítja, hogy a római és az egri egyházi vezetők között nem csak sablonos hivatalos és udvariassági levelezés zajlott, hanem magán jellegű kérdések is felmerültek egy-egy diák viselt dolgait illetően. A levélből kiderül, hogy Nemespataky többször vétett az egyházi fegyelem kérdésében: több alkalommal megsértette a házirendet és a kollégiumi rendet és előjáróival szemben sem mutatott mindig megfelelő tiszteletet. Az iskolában magatartási és szorgalmi problémái voltak és a felsorolt fegyelmi vétségek sora még egy teljesen magán jellegűnek tűnő problémára, az ágyból való reggeli felkelésnél tanúsított trehányságra is kitér.

A római rektor úr ennek ellenére bízik az alumnus magaviseletének javulásában és az egri egyházi vezetés bölcsességében. Továbbá Guerrieri kifejezi elismerését másik két tanulóval szemben, róluk ellenben csak jót tud mondani.

Püspöki könyvgyűjtés

Rómában végzett főpapok kultúrateremtő tevékenysége a 18. századi Egerben

1695-ben a korábbi viszontagságos idők (végvári harcok, török időszak, Rákóczi szabadságharc) után Eger ismét püspöki város lett. Gazdasága virágzásnak indult, melynek jelentős bevételi forrása a szőlőkultúra volt, melyet a püspökség is támogatott. A város egyaránt dolgozott belső és külső kapcsolatok építésén és az 1720-as évektől rendszeresen küldött követeket, Budára, Pozsonyba, Bécsbe, hogy megnyerjék az udvari körök támogatását. Termé-

szetesen nem volt ellentmondástól mentes ez az időszak sem, mert ellentét húzódott a püspökség és a földesúr között, amely Barkóczy Ferenc (1745-ben iktatták be hivatalába) püspöksége idején még erőteljesen jelentkezett. A kialakuló népi mozgalomnak a kiváltó oka az volt, hogy a földesúri tiszttartók megtiltották a helybeli lakosoknak az erdőben található hulladék fa összeszedését és az is előfordult, hogy egy 16 éves fiút a földesúr pribékjei jól megverték.

Ebben a reményekkel teli, de ellentmondásos helyzetben lépett színre Barkóczy Ferenc, aki kemény kézzel rendet teremtett a városban. Barkóczy mindössze 35 éves volt, amikor elfoglalta a püspöki széket. Fiatal korától kezdve a bécsi udvar légkörében élt, teológiai tanulmányait Rómában végezte és meghitt kapcsolat fűzte Mária Teréziához.

Gróf Barkóczy Ferenc püspök-főispán több évtizeden keresztül kemény kézzel és erős egyéniségével saját képére formálta egyházmegyéjét és annak fővárosát, Eger. Építkezései nagymértékben szabták át a város arculatát. Ő volt az első igazán mecénás szerepre vállalkozó főpap Egerben. Az építészet és a festészet pártolása mellett támogatta a helyi irodalom fejlődését és így *1755-ben püspöki könyvnyomdát* állíttatott fel.

Pompakedvelő építkezései gyakran mutattak példát, mint a Kisréposti palota esetében, de gyakran említésre kerül a felsőtárkányi tavak felett épített magánkastélya, a Fuorcontrasti (Viszályoktól távoli), melynek megítélése megosztotta kortársait és az utókort egyaránt.

A mecénás püspök és a város ellentéte évről évre erősödött, míg végül akkor ért véget, amikor Barkóczyt 1761-ben esztergomi érsekké nevezték ki. Barkóczy helyére Eszterházy Károly váci püspök került.

Gróf Eszterházy Károly élesen bírálta elődje tevékenységét, azzal vádolta, hogy *„az uradalom jövedelmeit luxusnyaralók építésére pazarolta, s hívei lelki gondozását elhanyagolta”* (Nagy, 1978).

Továbbá egy 1763-as Barkóczynak írt levelében megállapította, hogy *„a Foglár Intézet rá fog szakadni a hallgatókra s a püspöki rezidencia összeomlás előtt áll”* (Uo., 1978).

Eszterházy Károly mélyen hívő katolikus főúr, aki puritán ízléséről volt közismert, de ugyanakkor célja volt az iskoláztatás fejlesztése (a Líceum építtetése és az Universitas alapításának terve – melynek alapötlete Barkóczytól származik) és Eger kulturális központtá tétele.

Barkóczy Ferenc püspök (1710-1765) karrierje magasba ívelt és nemcsak kortársa, Eszterházy személyéből váltott ki indulatokat, hanem az utókor vélekedését is megosztotta, ellentmondásoktól és indulatoktól nem mentes jellemzések születtek róla. Szmrecsányi Miklós elragadtatással ír az építtető, mecénás főpapról, míg Voit Pál folytonosan kemény kritikával illeti. A kritika nem volt alaptalan, hiszen kemény kézzel bánt el a vele szembehelyezkedőkkel, viszont művelődéspolitikai terén nem szabad megfedkezünk ki-

emelkedő jelentőségű kezdeményezéseiről, melyek közül említésre méltóak az oktatási reformjai, egyetem alapítási ötlete, a kórház ügyének felkarolása, a fürdőkultúra újbóli fellendítése és nem utolsósorban a történeti, bölcséleti és szépirodalmi műveket kiadó nyomda alapítása.

A híres és hírhedt felsőtárkányi kastélyában gyakoriak voltak a színelőadások, egész kis irodalmi kör alakult ki Barkóczy körül, melynek tagjai voltak művelt kanonokjai (pl. Androvics Miklós) továbbá írók és hivatalnokok. Barkóczy irodalmat pártoló tevékenységén kívül a zenei élet felvirágzásáért is jelentős lépéseket tett, hagyatékából nagy mennyiségű kotta is előkerült (*Ludányi, s. a.*).

Androvics Miklós kanonok könyvtára

Életrajzi adatok: Androvics nemesi családban született, szülei Márton és Zsuzsanna, mélyen vallásosak. Alapfokú tanulmányait Pressburgban és Komáromban végezte.

Később a bécsi papnevelő intézetben (Pazmaneum) tanult 3 évig. 1736. október 23-án beiratkozott a római Collegium Germanicum Hungaricumba. 1740-ben felszentelt papként távozott az iskolából. Tanárai kiváló eszűnek, becsületes természetűnek és a tudományok és a teológia területén elkötelezett embernek tartották. Hazatérte után azon igyekezett, hogy egyházmegyéje tudományos, kulturális és társadalmi fejlődését elősegítse. 1746-tól kanonoki tisztséget töltött be egészen 1777-ben bekövetkezett haláláig (Lupták, 2013).

„A magyarországi katolikus könyvgyűjtésben és könyvszervezésben Róma hatása a római inspirációk jelenléte kézenfekvő” (*Bitskey, 1995*). Különösen szembeötlő a Collegium Germanicum Hungaricum ilyen irányú ösztönző ereje, ahol számos magyar érsek, püspök, kanonok és az összes egri főpap végezte tanulmányait a 17-18. század folyamán. A 18. században Androvics Miklós egri kanonok könyvtára is így állt össze. 1777-ben a tulajdonos halálakor felvett jegyzékben 224 könyv szerepelt. Ezek között megtalálhatók voltak Androvics római alumnus időszakából származó jegyzetei, a könyvtár polcain sorakozott XIV. Benedek pápa minden jelentősebb munkája, Muratori 2 műve, Giuseppe Assemani 2 könyve (a Vatikán jeles orientalistája). Továbbá Eduardo Corsininek (a felvilágosodás felé hajló piarista filozófus) főműve a *Institutiones philosophicae* (*Uo., 1995*).

Androvics Miklós korszerű bibliotékát alapított és a felvilágosodás előestéjén a katolicizmus legmodernebb szerzőit igyekezett összegyűjteni. A könyvtár épületének kiválasztása is illett a korszak ideológiájához. A bibliotéka a kanonok fényűző rokokó palotájában kapott helyet, mely ma Kispréposti palotaként (15. kép) ismert és Eger legkiemelkedőbb rokokó gyöngyszemének tartják.

A könyvtár állományának gyűjtését olaszok segítették: Paolo Bernardo Giordani római kanonok, Giuseppe Garampi pápai nuncius, az Angyalvár levéltárosa és Pietro Gazzaniga jozefinista szellemű dominikánus professzor.

A püspökök és segítők levelezéséből fennmaradtak részletek, melyek alátámasztják, hogy tanácsaik erőteljesen befolyásolták a korszak könyvbeszerzését. Könyvtárépítő javaslataikért cserébe a főurak nem pénzzel jutalmazták tanácsadóikat, hanem néhány üveg tokaji bort kaptak viszonzásul segítségükért.

15. kép: Kispréposti palota, Androvics Miklós kanonok könyvtára

Barkóczy Ferenc 1755-ben nyomdát hozott létre *Typographia Lycei Episcopalis* néven. Az itáliai műveltséggel rendelkező főpapság célja az volt, hogy az észak-magyarországi régiót magas műveltségi szintre emeljék és egy kiművelt, tudós értelmiségi réteget és papságot neveljenek utánpótlásként.

Barkóczy első nyomdásza Royer Ferenc Antalt volt, aki pozsonyi nyomdáját eladva jött Egerbe, majd 1758-tól Royer távozása után Bauer Károly Ferenc lépett a helyébe (*Lupták*, 2013).

Barkóczy Ferenc könyvnyomdája segítette az itáliai tanulmányok során vagy a tanácsadók révén összegyűjtött könyvek első magyar nyelvű megjelenését is. A nyomdában az első kiadványok között olasz művek is napvilágot láttak, melyek a következők voltak:

- *Giuseppe Maria Prola*: Az örök élet napja (Eger, 1756) c. elmélkedés gyűjtemény (a művet Rusvai Lőrinc ferences szerzetes fordította magyarra).
- *Lodovico Vincenzo Gotti*: Az igaz útnak megválasztása (a katolikus hitvédelem műve (Eger, 1757)

- *Muratori*: A keresztény emberek valóságos áhítatosságáról (Eger, 1763). Muratori művei a fanatizmustól mentes, megfontolt keresztény vallássosságot hirdették, mely főpapi körökben is népszerű volt.

Eszterházy Károly püspök könyvgyűjtése

Androvics könyvei a kanonok halála után az Eszterházy Károly által alapított, majd az 1793-ban megnyitott líceumi püspöki könyvtárba kerültek. A könyvtár 160 000 kötettel nyitotta meg a kapuit és Észak-Magyarország legjelentősebb intézményévé vált.¹

Eszterházy Károly katolikus arisztokrata családban született 1725-ben. Édesapja, Eszterházy Ferenc, édesanyja, Pálffy Szidónia. A családtagok közül legnagyobb hatást fivére, Ferenc és nagybátyja, Eszterházy Imre, veszprémi püspök gyakorolta rá, aki hatással volt későbbi pályaválasztására is. Tanulmányait a pozsonyi jezsuita gimnáziumban kezdte, innen a jezsuiták nagyszombati kollégiumába került, majd 20 évesen a római Collegium Germanicum et Hungaricum diákja lett.

Itt ismerkedett meg Pietro Lazzari-val, aki a Collegium Romanum könyvtárosa és professzora volt. Ez az ismeretség kihatott Eszterházy későbbi könyvtár-alapítási tervére.

A Rómában töltött 3 év során olyan kimagasló egyházi vezetővel is személyesen találkozhatott, mint XIV. Benedek pápa, aki egyben egyik példaképe is volt. Másrészt lehetősége nyílt jelentős művészeket személyesen is megismerni. Ennek az ismeretségnek köszönhetően kerülhettek az egri érseki palotába Giovanni Battista Piranesi² Vedutái (*Löffler*, s. a.)

Eszterházy olasz nyelvű könyvgyűjtésére is olasz tanácsadók segítségének igénybevétele volt jellemző, akik közül elsősorban Garampi és Gazzaniga személyét kell kiemelni, de rajtuk kívül meg kell említenünk Giovanni Bertieri és Agostino Gervasio neveit is.

Garampi igen komoly munkát végzett az Eszterházy féle gyűjtemény összeállításában. Giuseppe Garampi majdnem egyidős volt Eszterházy Károly püspökkel. Riminiben született 1725. szeptember 29-én. Már 26 éves korában vatikáni felügyelő, 1759-ben az Angyalvári levéltár igazgatója lett, 1766-1772 között a pápai titkos levéltárban dolgozott, majd kinevezték Lengyelország nunciussá, ahonnan 1766-ban Bécsbe helyezték. Nem sokkal a bécsi nunciusi kinevezés után meglátogatta az egri püspököket. Eszterházy megmutatta vendégének Eger nevezetességeit és Garampi az egri tartózkodása alatt

¹ Lupták Annamária kutatása szerint sokkal valószínűbb, hogy az Androvics könyvek a kanonok halála után egyenesen a Hittudományi Főiskola könyvtárába kerültek.

² Giovanni Battista Piranesi (1720-1778) itáliai rajzművész, rézmetsző, építész. Elsősorban az ókori Róma építészeti emlékeit örökítette meg, hogy a zárándokok hazavihessék ezeket a képeket.

önként ajánlotta föl a külföldi kiadványok beszerzésére (*Antalóczy*, s. a.). A Garampi, Eszterházy és a püspök első könyvtárosának, Büky Józsefnek a könyvgyűjtő akciója 1785-ig tartott. A nuncius ekkor lett bíboros és visszaköltözött Rómába, ahol 1792. május 4-én halt meg. Garampi 4336 művet, 9323 kötetben vásárolt össze Európa minden tájáról és azokat hajón juttatta a pesti szervitákhoz, ahonnan Eszterházy szekéren szállította tovább Egerbe (*Uo.*, s. a.)

Ami az olasz- és franciaországi könyveket illeti, Gazzaniga készségesen ajánlja fel a segítségét, és a saját könyvtárából is kínál megvételre könyveket. A teológiai és történelmi csoportba tartozó könyveket Garampi vállalta magára.

Az egri könyvtárban jelen voltak tehát a reformkatolicizmus képviselői (ők a felvilágosodással szemben álltak) XIV. Benedek (a püspök példaképe) és Muratori, de megvoltak a könyvtárban a jezsuitákkal szemben álló dominikánusok művei: Mamachi, Antonio Valsecchi, Giuseppe Agostino Orsi, Daniele Concina, Giacomo Giacinto Serry.

Továbbá jezsuita teológusok művei: Francesco Antonio Zaccaria, Domenico Viva, Francesco Veronio és az újkori augusztinizmus képviselői: Enrico Noris, Gian Lorenzo Berti (*Bitskey*, 1995).

Idegen nyelvi szempontból az Eszterházy gyűjtemény összetétele a következő: latinul 11. 711 kötet, németül 3329, franciául 3498, angolul 52 kötet. Ezen kívül megtalálhatók még arab, cseh, dán, görög, héber, lengyel, orosz, perzsa, portugál, spanyol, svéd, szerb, szíriai, török nyelvű munkák. Az Eszterházy könyvtár olasz állománya összesen 662 munka és 1149 kötet (*Antalóczy*, s. a.) Jövőbeli komoly terv lehet ennek az olasz állománynak a feldolgozása.

A könyvgyűjtés célja egyrészt a kor különböző teológiai irányzatainak, áramlatainak, megismerése, másrészt a teológiai kar oktatóinak és hallgatóinak széles körű egyháztörténeti, egyházjogi, művészeti, természettudományos tájékoztatása és képzése.

Egerben és Pécsen egy időben folyt a könyvgyűjtés, fej-fej mellett, a két város szinte rivalizált ebben.

Eger is és Pécs is egyetemet szeretett volna, erre készülve zajlott a könyvgyűjtés, megfelelően az egyetemi oktatás követelményeinek. Az egyetem létrejöttét viszont az immár ismert okok miatt (Mária Terézia Ratio Educationis rendelete) mindkét városban megghiúsult.

18. századi festészet - itáliai mesterek művei Egerben

Canaletto, Giovanni Antonio Canal (Velence, 1697-1768 követője) – Velencei részlet 1730 körül

A mintát adó nagymester Bernardo Canaletto fia és tanítványa volt, a városi látképek, a Veduta műfaj első számú művelője. Római tanuló éveit és két év londoni tartózkodást leszámítva egész életét a különös atmoszférájú Velence városában töltötte. Életműve nagy része Angliába került.

Az Adriai-tenger vizére épített város színeiben és fényekben változatos látványa és a kor divatja a Grand Tour festőgenerációk számára folyamatos munkát biztosított. Az Itáliába látogató tehetős turisták igényes emlékek utáni vágya okozta a városképi ábrázolások műfajának 18. századi virágzását Velencében. Velence építészeti különlegességei, a vörösfenyő cölöpökre emelt épületek, a város architektúrái, terei, hídjai, csatornái, sikátorai mindenkit ámulatba ejtettek (*Dobó István Vármúzeum, s. a.*)

A legnagyobb festők is csak optikai segédeszköz, a camera obscura használatával voltak képesek a napfényben úszó város látványának és az emberekben keltett illúziójának visszaadására.

Sebastiano Ricci (Belluno 1659- Velence, 1734) – V. Pius pápa domonkosrendi szerzetesekkel (Aquinói Szent Tamás és Szent Péter mártír 1732-1734)

A velencei Settecento mestere. Műveiben kimutatható Paolo Veronese, a római és bolognai festészet és Luca Giordano hatása. Európa számos országában megfordult és mindenhol jelentős művet alkotott. Az itáliai városok közül Bolognában, Pármában, Rómában, Firenzében élt és alkotott. Számos művet készített ezekben a városokban, melyek közül érdemes néhány példát kiemelni:

Vénusz és Adonisz (1705-1706), Orleans, Musée des Beaux Arts, ugyanez a kép található Firenzében, a Palazzo Pitti egyik mennyezetfreskóján. A szerelem büntetése (1705-1706) Firenze, Palazzo Marucelli; Európa elrablása (1717-20) Róma, Palazzo Taverna.

A Salamon bálványokat imád (1724. Galleria Sabauda) és a Fogadás Simon farizeus házában (1725. Torino, Galleria Sabauda) című két képnél hasonló baluszter-korlátos építmény jelenik meg, mint az Egerben őrzött képen és a velencei Gesuati templomban található oltárképen.

1700 után Bécsben és Angliában is dolgozott. Élete utolsó időszakát Velencében töltötte, abban a városban, ahol egyik „példaképe” Luca Giordano is dolgozott. Giordano festette a velencei Santa Maria della Salute templom egyik oltárképét Mária bemutatása a templomban (1672-74) címmel. Nem messze ettől a templomtól Velence Padova felé eső hajóútjának irányában található a Santa Maria dei Gesuati barokk templom, ahol Sebastiano Ricci

életének egyik utolsó nagy műveként 1734-ben elkészítette az V. Pius pápát és két domonkos szentet ábrázoló oltárképet. A jezsuiták 1668-tól vették át a dominikánusoktól a Gesuati templomot, s a számukra fontos pápának, a rekatolizáció harcaiban meghatározó szerepet játszó, a protestantizmust ellenző és a domonkosokat támogató V. Pius pápának és rendtársainak szándékoztak méltó oltárt emelni.

Az Egri Képtárban megtalálhatjuk a Gesuati templom oltárképének „párját” (16. kép), mely 1860 körül bécsi műkereskedelemből Bartakovics Flóris birtokába jutott, és korábban a velencei Gesuati templom oltárképéhez készült vázlatnak tartották, melyről Czobor Ágnes a következőt írta: *„a Gesuati templom nagy oltárképéhez készült vázlata vagy annak kicsinyített műhelymásolata, melyet a művész maga javított ki”* (Uo., s. a.) Azóta kiderült, hogy egyáltalán nem egy vázlatról, hanem egy teljesen különálló képről van szó.

16. kép: Bal oldalon az egri, jobb oldalon a velencei kép – V. Pius domonkos szerzetesekkel

Kettős árkádivű baluszter-korlátos építmény előtt trónol V. Pius pápa angyaloktól körülvéve. Mellette baloldalon Aquinói Szent Tamás és jobb oldalon Szent Péter mártír.

A két képet összehasonlítva szembevető különbségeket fedezhetünk fel. Az egri kép részletekben sokkal gazdagabb, mint az oltárkép és zöld növényekkel díszített, bár színei sötétebbek. A domonkos szerzetesek gesztusai is módosultak: Tamás alakja nyújtottabb, szinte a pápa mellé magasodik és ruházata díszesebb a velencei oltárképen. Péter a pápára tekint, míg az egri festményen a földön lévő Szentírást és a vesztét okozó kardot nézi. Az egri képen a pápa trónja szélesebb és tekintélyt parancsolóan magasodik Tamás és Péter fölé. A hátsó kétívű építmény ornamentikájában is változás történt, az egri díszesebb és kidolgozottabb.

Mint a korábbi felsorolásból láttuk (pl.: Vénusz és Adonisz) a mesternek nem ez az első ismétlődő témája. A baluszter korlátos árkádives építmények

is többször feltűnnek a művein, mint a korábban említett Salamon bálványokat imád és a Fogadás Simon farizeus házában című képeknél.

Pietro Rotari (Verona, 1707 – Szentpétervár, 1772) – Az alvó lány 1750 körül

A veronai tudós orvos családból származó festő a korszak nagy mestereinél (Antonio Balestra, és egy flamand grafikus Robert van Auden-Aerdt), 1726-tól Velencében, majd 1727 és 1731 között Rómában Francesco Trevisiani-nál tanult. 1729-ben, Nápolyban Francesco Solimena volt a mestere és a Bourbon udvarban dolgozó számos művésszel került kapcsolatba. 1734-ben visszatért Veronába és festőiskolát nyitott. 1750-ben Mária Terézia számára készített mitológiai és szakrális témájú képeket, majd 1756-tól Erzsébet cárnő hívására Szentpéterváron udvari festőként teljesített szolgálatot.

Itáliában oltárképek szakértőjeként tartották számon, európai hírnevét pedig leányportrék ábrázolásának köszönhette. Ilyen típusú képeket kései korszakában udvari megrendelésre Drezdában és Szentpéterváron készített. Rotari számos portrét készített olasz, német és orosz karakterű csinos fiatal lányokról. A portrék között többféle karakter és lélektani típus megjelenítése látható: mosolygó, kacérkodó, síró, nevető, alvó leány. A leányportrék további jellegzetessége, hogy legtöbb esetben a fiatal hölgyek valamilyen nyakba valót viselnek: sál, szalag, gyöngysor. Oroszországban, a cári udvarban számos ilyen portré található.

1873-ban a képtár alapításakor került Rotari „kis zsánerképe” Aszalay László egri kanonok hagyatékából a gyűjteménybe. 1831-ben Szmrecsányi Miklós azzal a megjegyzéssel tartotta meg, hogy „*Talán fiatal kori műve a mesternek*” (Uo., s. a.)

Az egri festmény színkezelése rusztikus, az észak-itáliai, velencei festészet stílusjegyeit azonosítják rajta, és a szakértők feltételezik, hogy Rotari bécsi vagy drezdai működését reprezentálja.

17. kép: Pietro Rotari: Az alvó lány (Eger)

A képen látható pirosposzsgás masnis-főkötős lány portréja (17. kép) Czobor Ágnes művészettörténész megállapítása szerint „*Goldoni színműveinek szolgálóleány típusait idézi, de a német ízlésnek is megfelelő, vágyott, ideális nőalak*” (Uo., s. a.) Ezek a képek valószínűleg udvari körök igényeinek megfelelően készültek; „*Intim pillanatokban leshetjük meg ifjú leányok szépségét, miként a szundító Vénusz bájait fürkészték szatírok*” (Uo., s. a.)

Az egi képhez rendkívül közel álló darabot találtak a washingtoni Nemzeti Galériában. A képen ez a leányka velencei típusú fodros gallért visel.

Itália kulturális hatása a 19. századi Egerben

Pyrker János László eredeti nevén Johann Ladislaus Pircher 1927-ben érkezett Velencéből Egerbe. Tanulmányait Székesfehérváron kezdte, majd Pécssett folytatta. Eredetileg katonai pályára készült, később mégis a papi hivatás mellett döntött. 1812-től a lilienfeldi monostor apátja Ausztriában, majd 1820 és 1827 között velencei pátriárka. A nagy műveltségű, sokoldalú érdeklődésű egyházi nagy hatással volt Eger kulturális életére. Egerben töltött évei alatt számos területen támogatta a kultúrát, a művelődést, az oktatást és hozzájárult a város infrastruktúrájának fejlesztéséhez.

Pyrker itáliai tartózkodása alatt összegyűjtött közel 200 festményt, mellyel megalapozta (a Nemzeti Múzeumon keresztül) a Szépművészeti Múzeum gyűjteményét. A gyűjtemény eredeti helyének az érseki palota újonnan felépülő klasszicista stílusú déli szárnyát szánta, de az 1836-os országgyűlésen egy hirtelen ötlettől vezérelve a gyűjteményt a Nemzeti Múzeum számára ajánlotta fel. A Pyrker gyűjtemény részeként olyan híres képek is Magyarországra kerülhettek, mint Giorgione Férfiképmás és Gentile Bellini Cornaro Katalin ciprusi királynő képmása c. festménye vagy a már említett Felice Brusasorci kép.

Az érsek a magyar oktatás fellendítéséről is gondoskodott: a Foglarianumban, mely a Foglár György által alapított jogi iskola épülete, létrehozta az első magyar nyelvű tanítóképzőt. A tanítóképző későbbi növendékei közé tartozott olyan híres diák is, mint maga Gárdonyi Géza.

Pyrker a reformkor és a romantika küszöbének embere, aki a múlt emlékeinek feltárását és helyreállítását is ösztönözte. Közbenjárásával került Egerbe Dobó István várkapitány vörös márvány síremléke. A sírfedlap eredetileg a „Setét kapuban” volt elhelyezve, majd az 1965-ben kialakított Hősök termébe került.

Felállíttatta továbbá a Szép-bástya tetején a Golgotát, mely Krisztus szenvedéseinek utolsó helyszíne és a passiójáték végállomása, melyet annak alkalmából rendezett, hogy a korábbi Szent István által építtetett egyházi központot az egi vár területéről a belváros területén felépülő, immár érseki központként működő bazilikába helyezte át. Emlékként Szent István szobrát a

vártemplom székesegyházának késő gótikus romjai közé egy pilaszterre felállította.

A török kori műemlékek gondozása sem került el az egyházfő figyelmét. A csonka minaret süveget kapott és a fürdő kultúra újbóli felvirágzásáról is gondoskodott a fürdő helyreállításával és bővítésével.

Pyrker az úthálózat fejlesztésével is foglalkozott, kiépíttette a Bükk hegységen keresztül a szarvaskői hegyi utat, mely Eger és Ózd városát kötötte össze egymással.

A polihisztornak tekintett érsek (verselt, zenélt, festett) főművének mégis az egri bazilikát tekintik (1831-1836), melynek építéséhez, díszítéséhez olasz mesterek sorát kérte föl az egyházfő.

Mind az egri, mind az esztergomi bazilika tervezésén az egri érsek felkérésére Hild József építész dolgozott, aki bebarangolta Itáliát, járt Nápolyban, Milánóban, több évet töltött Rómában, nagy hatással volt rá a Pantheon építése. A neoklasszicizmus jellegzetes építési eleme volt a korinthuszi oszlopsor (18. kép), aminek hasonlósága szembetűnő a Pantheon illetve az egri- és az esztergomi bazilikánál. Továbbá mindkét bazilika esetében a kupola is a Pantheon egykori szabályos gömbjét utánozza (a Pantheon kupolája szabályos gömb alakú, ez a titka, hogy nem szakadt le vagy nyomta össze az oldalfalakat). Sőt az egri bazilikánál valami érdekes még észrevehető: a kupola tetején van egy kör alakú tetőnyílás, ez szintén megfigyelhető a Pantheon esetében, viszont az utóbbi esetben egy nyitott nyílásról van szó, melyen át a fényen kívül az eső is behatol az épületbe.

18. kép: A bazilika főbejárata Péter apostol szobrával

Továbbá megkapó a Campanilék kialakítása is (képmelléklet 14-15. kép). Itália földjén a 12. és 14. század között volt jellemző a Campanilék építése, ezek csapott végződésű, tetővel ellátott harangtoronyok voltak (pl.: Velence Szent Márk téri harangtorony), melyek legtöbb esetben a templomtesttől független álltak. Az egri bazilika esetében a harangtoronyok kiképzése kissé olaszos hatást mutat, de ezek szigorúan összenőttek a templomtesttel.

19. századi szobrászat - Marco Casagrande

Marco Casagrande 1804. szeptember 18-án született egy olasz kis faluban, Miane-ban, egy kádármester tízedik gyermekeként. A népes család szegénységben élt, így még a legkisebb gyermekeknek is dolgozni kellett a család üzletében.

Marco művészi hajlamai már az elemi tanulmányok alatt kiütköztek: agyagból készített kis szobrokat. 15 éves korában fedezte fel a birtok földesura, miután meglátta házuk előtt azt a két kőoroszlánt, amit Marco faragott ki.

A legenda szerint Casagrande sárból gyúrta ezeket a szobrokat, melyeket udvarukon látott meg a földesúr. Ezt látszik alátámasztani Türk Frigyes, aki azt állítja, hogy Marco udvarukon „sárból báránykakat formált” (Türk, 1901).

Giovanni Battista Gera, a birtok ura, felfigyelt a fiú tehetségére, pártfogásába vette és a velencei akadémiára küldte tanulni testvérével, Bartolomeo Gera-val együtt. Casagrande velencei mestere Luigi Zandomeneghi volt, de Antonio Canovát tartotta példaképének. Casagrande rövidesen kedvelt és sokat foglalkoztatott mestere lett elsősorban szűkebb hazájának, Venetónak.

Tanulmányai alatt számos díjat nyert, 1826-ban szerezte meg szobrász diplomáját és rögtön ezután 1826-27-ben a Gera család tulajdonában lévő neoklasszicista villában kezdett dolgozni, ahol az épület díszítésében vett részt, domborműveket faragott.

1828-ban Treviso-ban a Bortolan palotában a Riviera Santa Margheritán egy újabb domborműsorozaton dolgozott, mely felkavaró szerelmi történeteket mutat be: Hektor és Andromaké, Paolo és Francesca és Olindo és Sofronia Torquato Tasso megszabadított Jeruzsálem című művéből (lásd: www.isisspieve.it).

Számos műve közül kiemelkedik egy Keresztelő Szent Jánost ábrázoló szobor, melyet ajándékként készített Pyrker János László számára. Amikor Pyrker távozott a velencei pátriárka székből szobrászként számításba vette Casagrandét.

Magyarországon a monumentális plasztikáknak ekkor még nem volt hagyománya. Pyrker érsek a főtemplom helyén álló középkori Szent Mihály templom helyére tervezett egy új katedráliszt greco-latino stílusban. 1830-ban bontották le a korábbi barokk templomot, mely a 18. században Giovanni Battista Carlone tervei alapján épült fel. Az új templom felszentelésére 1837-

ben került sor. A templom terveit Hild József készítette és a monumentális szobrok készítésével Marco Casagrandét bízták meg. A fiatal művész számára komoly kihívást jelentett az egri főtemplom szobrainak elkészítése. *Casagrande* a következő alkotásokat készítette el az egri bazilikában: a Hit, Remény, Szeretet; Péter és Pál, István és László szobrait, valamint a székes-egyház 3 homlokzati és 22 belső reliefjét. Casagrandének viszont nemcsak művészi, hanem teológiai feladattal is meg kellett birkóznia, Canovárol példát véve (aki a szeretet-szerelem ábrázolás mestere volt), élethűen kellett visszaadnia a szeretet különböző megnyilvánulási formáit, különösen az agapé és a fileo ábrázolását.

Az épület tetején lévő szobrok: a három fő isteni erény ábrázolása – Hit, Remény, Szeretet.

Hit: kezében keresztet és kelyhet tart.

Remény: égre néző nőalak horgonyt tart a kezében.

Szeretet: felebaráti szeretet témáját dolgozta fel.

Az épület előtt lévő szobrok: Casagrande apostolai – antik filozófus képében őrzik a katedrális bejáratát. Szigorú, szabályos arcok, fennkölt szellem (égre néző szem) és puritán egyszerűség (földre néző lélek) sugárzik alakjukról. Péter kezében a mennyek kulcsai, míg Pál kezében vaskard látható. A kardon készítési helye, „Szilvásvár” felirat olvasható.

Szent István és László szobrai a magyar történelem meghatározó alakjai. Az alakok tekintélyt, stabilitást és méltóságteljes nyugalmat sugároznak. Szent Lászlót, a lovagkirályt páncélban ábrázolta a művész. László hajtott térdrel áll (képmelléklet 11. kép), így oldotta meg a mester, hogy elvegyen László magasságából, hiszen nem lehet magasabb, mint az államalapító István és így tudta betartani a szimmetria elveit is. Mindkét művön alul a magyar címer látható.

Az apostol és királyszobrokat az 1960-as években mészkö másolatokkal cserélték ki. Az eredeti művek töredékei az érseki palota kertjébe kerültek (19. kép és képmelléklet 12. kép).

19. kép: Casagrande-szobortöredékek az érseki palota kertjében

Reliefek: a homlokzat 3 kapuja fölé nagyméretű reliefeket készített Casagrande. A főbejárat fölött a kufárok kiűzése (20. kép), baloldalon a Pietá és jobbról a 12 éves Jézus a templomban jelenetet ábrázolja.

20. kép: Casagrande: Jézus kiűzi a kufárokat a templomból

Szent István szobor a várban (21. kép): 1835-ben Durcsák János kanonok rendelte meg. Pyrker volt az az ember az egri főpapok közül, akinek a figyelme a régészeti kutatások és a műemlékvédelem felé irányult és a várat történelmi emlékhellyé kívánta tenni. Elkészíttette Szent István király szobrát Casagrande-vel. A szobor egy pilaszteren áll a késő-gótikus István kápolna romjai között. A szobor érdekessége, hogy a 11. századi uralkodót a romantika korszakára jellemző 19. századi viseletben ábrázolja a mester.

21. kép: Szent István szobra az egri várban

Casagrande számára Egerből egyenes út vezetett Esztergomba, ahol elkészítette a 4 evangélista szobrát (de ezeket már 1870 előtt eltávolították).

Marco Casagrande hosszú magyarországi tartózkodása alatt számos világi témájú szobrot is készített pl.: Andornaktálya: a Mocsári kastély domborművei – Béke, Barátság, Vendéglátás.

A világi témához kapcsolódóan érdemes megemlíteni, hogy az eros hogyan volt jelen a mester életében. Casagrande szerelmes volt egy Fanny Mike nevű hölgybe, aki Pyrker J. László unokahúga volt. Ez a viszonzatlan szerelem sokáig meghatározta a művész magánéletét, minek hatására néha nem tudta hogy viselkedjen szeretett munkaadójával.³

Itt érdemes azt is megemlíteni, hogy a mester igazán érdekes külsővel rendelkezett, mely semmiképp nem volt mediterrán jellegűnek mondható. Türk Frigyes 1901-es munkájában „középtermű, sovány alak, vörhenyes szőke hajjal” leírás szerepel (*Türk*, 1901). Ezt ki-kí eldöntheti, mennyire lehetnek vonzóak ezek a külső jegyek. Türk írásában inkább negatív árnyalat jelenik meg.

Végül Casagrande életébe 40 éves kora után érkezett meg a vágyott szerelem az egri érseki udvari szabó lányának, Kovács Máriának személyében, akivel 1845. március 12-én kötött házasságot.

³ Türk Frigyes szerint Fanny viszonzta a mester érzelmeit, Prof. Francesco Lamendola szerint viszont az érzelem viszonzatlan maradt.

Casagrandét megérintette a magyar és az olasz Risorgimento szele is, melynek hatására elkészült az un. Szabadságoszlop terve. A terv központjában egy nőalak volt, a bilincseit letépő Hungária, a magyar Szabadság allegorikus nőalakja, és az alakot tartó pillér négy oldalát a 12 pont felirata díszítette volna (*Ludányi, s. a.*)

Casagrande magyarországi tartózkodása azonban itt megszakadt. Azt nem lehet tudni, hogy a Szabadságoszlop terve miatt megtorlástól kellett-e tartania vagy a kialakuló helyzet hozta úgy, hogy visszatért hazájába, ahol szülőfalujától nem messze a néhány kilométerre fekvő Cison di Valmarino-ban telepedett le feleségével, Kovács Máriával.

A helybéli parókia templomában számos alkotást készített: a Szeretet, a Hit, a Remény (mely téma egri munkáinál is megtalálható), az Igazság, az Óvatosság, az Erő, az Önmegtartóztatás szobrait. Továbbá elkészítette az egri katedrális számára készített 2 kerub gipsz mását.

A környéken számos más művet is készített a Serravalle-i dóm és a Lutrano-i templom angyalszobrait és a Valdobbiadene-i Chiesa di Maria Assunta oltárát.

A mester élete utolsó másfél évtizedét egyre súlyosbodó betegségekkel töltötte. Munkásságának zárszava az a kerub pár, amelynek gipsz szobrai a Cison di Valmarino-i templom oltára előtt állnak és melynek márványba faragott nagyméretű változatai az egri bazilika főoltárát őrzik (Huszár Adolf szobrász utolsó simításaival).

Az egri bazilika és a Cison di Valmarino-i templom kerubjai kardot tartanak magasba, míg a Valdobbiadene-i egyik angyal keresztet emel a magasba, a másik egy gyermeket, a szerelem jelképét tartja a kezében.

Egerben és Cison di Valmarino-ban az angyal a kard mellett a másik kezében mérleget tart, hogy megmérje az Isten színe elé kerülő lelkeket.

Az isteni Igazság és Szeretet angyalpáros ábrázolása végigkísérte Casagrande működését. Az isteni Szeretet fáklyás angyala (22. kép) a művész feleségének arcvonásait őrizi.

22. kép: Marco Casagrande – fáklyás angyal az egri bazilikában

A mestert idős korában súlyos asztmában szenvedett. Ennek a betegségnek a gyökerei fiatalkori sérülésére vezethetők vissza, amikor fiatal éveiben, Velencében leesett az állványról és súlyosan megütötte a mellkasát. Ebből a balesetből nehezen gyógyult fel és a későbbiekben állapotának romlásához a rengeteg „pornyelés” is hozzájárult.

Marco Casagrande 1880. február 5-én halt meg és a Cison di Valmarino-i temetőben nyugszik.

Casagrande magyarországi örökösei tanítványai: Bauer Ignác, Molnár Mihály, Gaál József, Faragó József, Bauer György.

Az egri bazilika festői: Michelangelo Grigoletti, Giovanni Busato, Giovanni Schiavoni és Adeodato Malatesta oltárképei

Giovanni Schiavoni: Krisztus a kereszten (1840 körül)

Az alkotás középpontjában a keresztre feszítés ábrázolása uralkodik (képmelléklet 13. kép). A színhatások a tragédia misztikus nyomasztó hangulatú légkörét árasztják: az ég szürkéssárga, Krisztus teste kékeszöld színezetű.

A keresztfá tövében Mária és János apostol magába roskad, de mindketten élénk színű ruházatot viselnek, ami kontrasztként jelenik meg az élők és holtak világa között.

Velencében van egy palota, melynek neve Ca' Giustinian dei Vescovi, ebben az épületben élt Giovanni Schiavoni 1824-től haláláig. A palota udvarán látható az az egyetlen festmény, mely Velencében megmaradt Schiavonitól. A Mester volt távol városától, Velencétől, több műve Moldvában lelhető fel, ahová Bécsből gőzhajón indult el és 1834-ben érkezett meg. Csak 1843-ban tért vissza Velencébe, közben, mint korának, az ébredő romantikának igazi egyénisége sokat utazott és elsősorban arckép és történelmi festőként vált ismertté az általa bejárt vidékeken. Az egri bazilikában 1840-körül megfestett képe természetesen vallásos témát jelenít meg. A velencei ház udvarán és az egri főszékesegyházban festett kép madonna ábrázolásában hasonlóság fedezhető fel: mindkét esetben egy hasonló karakterű, finom vonású Szűz Mária látható a képen, akinek a fején fehér kendő van, melynek redőzete ugyanúgy keretezi a Szűz arcát és omlik alá mindkét esetben. Az tagadhatatlan, hogy a kor női ideálja tekint felénk a festményről. Türk Frigyes állítása szerint „*egy nagy műveltségű egri nő*” (Türk, 1901) volt a mester modellje. A leírásból azt is megtudjuk, hogy a hölgyet „*klasszikus műveltség és elbájoló szerénység tette ideális széppé*” (Uo., 1901), aki „*elegánsan beszélt latinul, a római klasszikusokat eredetiben olvasta, gimnazista fiainak a latin dolgozatait ő javította*” (Uo., 1901).

Michelangelo Grigoletti: Szent család (1840 körül)

A kép Máriát, Józsefet és a gyermek Jézust ábrázolja (23. kép). Meleg, érzelmes hangulatú kép, békesség, nyugalom árad a családi idillt ábrázoló festményről, melyeket a festő meleg színek használatával is alátámaszt: a háttér a barna színeiben játszik és József palástja csokoládébarna. Ha viszont a kép mélyébe nézünk, észrevehető, hogy ez az idill nem mondható töretlennek. Szűz Mária köntöse zöldes-barna (ami még a meleg vonulatot képviseli), ruhájának felső része rózsaszín (átmenet), szoknyája kék. Az erőteljes barnás összképből átmenetet képvisel a rózsaszín, és az idillen egyszerre áttör a kék „hidegsége”. Ami egyrészt jelenthet egy égi elhívásra való utalást, másrészt az idilli harmónia megtörésének jövendölését.

A színek használata utalhat ezen kívül a nemekre, életkorokra és a köztük lévő hierarchiára: elindulunk József barna ruhájától és Mária rózsaszín és kék ruháján keresztül elérkezünk a kis Jézus fehér öltözetéhez.

23. kép Michelangelo Grigoletti: Szent család

Hasonló ruhaábrázolás figyelhető meg a szemközti mellékhajóban lévő oltárképen, egy Rómában és Velencében tanult festő, Giovanni Busato Szent Anna gyermekével, Máriával (1840 körül) című képén. A képet az előzőhöz hasonló idill jár át, a háttér barnás színekben játszik, Joachim öltözeke szür-

kés-barna, míg feleségéé, Annáé mustár és barackszín és végül a gyermek Mária csontszínű öltözéket visel. Itt a színhatásoknál főleg a nemek, korok és a hierarchia ábrázolása jelenik meg.

Ugyanezen az oldalon az ezt megelőző oltárkép Adeodato Malatesta Krisztus megkeresztelése a Jordán vizében (1840 körül) című alkotása.

A festmény előterében Jézus látható, akire az állatbőrbe öltözött János próféta vizet csorgat, miközben a fejük fölött sárgán izzó dicsfény jelenik meg. A háttérben idilli tájábrázolás látható, mely már a következő irányzat, a romantika stílusjegyeit viseli magán.

Az utolsó mellékoltárkép Michelangelo Grigoletti velencei mester Szent Mihály oltára (24. kép). A festmény közepén diadalmasan magasodik Mihály arkangyal alakja, szinte betölti a teljes képet lába alá kényszerítve a gonosz-ság fejedelmét, Lucifert. A teljes oltárkép dinamikus, mozgalmas, lendületes, mely a gazdag, hullámzó ruharedőkben is megjelenik.

24. kép Michelangelo Grigoletti: Szent Mihály oltár

Az itáliai és a magyar kultúra országok közötti áramlása

Konkrét példát idézve egy magyar festőművész pályáján keresztül szeretném bemutatni a kulturális hatások határok nélküli áramlását. Kovács Mihály abádszalóki festő a romantika gyermeke volt, vágya a nemzeti művészet megteremtése. Utazásai során hosszabb-rövidebb időt töltött Egerben, Pesten,

Bécsben, Itáliában, Párizsban, Münchenben, Spanyolországban. Itáliai útjai során Velence, és Firenze és környéke volt fő tartózkodási helye. Velencében Michelangelo Grigolettivel (az egri és esztergomi bazilika festője) került kapcsolatba, Firenzében Markó Károllyal találkozott. Firenzei tartózkodása alatt a romantika tájképfestészetével ismerkedett. Az itt készített képein a romantika tipikus tájábrázolása jelenik meg: romantikus tájképeket festett rommal, sziklákkal. Festményei Firenze környékén tett kirándulásoktól ihletve születtek meg és kerültek vissza hozzánk.

Markó Károly festményeit szintén átítatja az itáliai táj „illata”. Kovács Mihály vendéglátója Markó Károly és testvére András az 1850-es évek tájképfestészetének, a francia hatású plain aire festészetnek a toszkánai Scuola di Staggia irányzatának képviselői. Ezeken a festményeken érezhető a környező atmoszféra hatása, de ezzel együtt a téma egyszerűsége is, mely „az ablakból látott valóság egy darabja” érzetét kelti.

A Markó testvéreknek, akik a magyar és olasz tájképfestészet meghatározó alakjai szintén hozzájárultak az országok közötti kultúra áramlásához. Magyar gyökereikkel a napfényes Itália földjén telepedtek le, és a mi büszkeségünkre több művük ékesíti Firenzében a Palazzo Pitti gyűjteményét:

Markó András:

Carbonai (Szénégetők) 1861

Il Guado 1861

Monte Forato nelle Alpi Apuane 1871

Paesaggio (Táj) 1861

Temporale (Vihar)

Markó Károly:

Castiglione del Lago 1870

Motivo di San Marziale verso Colle Val d'Elsa 1863⁴

Amikor itáliai mesterek örökségéről beszélünk az építészeti és tárgyi örökség mellett nem szabad elfeledkeznünk a szellemi örökségről sem, melyet a magyar alumnusok Itáliában szereztek meg, és melyet az utazó itáliai mesterek közvetítettek.

A 19. század folyamán Róma és Eger között olyan jeles személy, mint Szoldatics Ferenc, az egri bazilika Mária kápolnájának festője működött állandó kapcsolattartóként. Szoldatics 1840 és 45 között végzett a bécsi képzőművészeti akadémián művészeti stúdiumokat, majd 1850-től Rómában

⁴ Lásd: La guida ufficiale: Palazzo Pitti tutti i musei tutte le opere a cura di Marco Chiarini, 2001. Ministero per i Beni e le Attività Culturali, Sillabe s.r.l. Livorno. 178.

telepedett le (Ludányi, s. a.) Római tartózkodása során folyamatosan fogadta az Egerből és a Magyarországról érkező utazókat a művészekről az egyszerű turistákig. Köztük az immár említett Kovács Mihály is vendégeskedett Szoldaticsnál Rómában. De ugyanígy feljegyzett a történelem több olyan itáliai utazót, aki különböző cézzattal megfordult Magyarországon és a mi szempontunkból kiemelten Egerben.

Olasz utazók

Eger városának arculatát az itáliai hatás nagyban befolyásolja, az ideutazók számtalanszor emlegetik a város kellemes mediterrán jellegét, amit az előző századok az utókorra hagyományoztak.

Kezdve a 13. századtól, amikor olasz szőlőművesek érkeztek városunkba meghonosítva az itáliai szőlőkultúra alapjait. Az olasz szőlőműveseknek emléket állít az Északi lakótelepen mai napig létező Olasz utca.

A 15. században Ippolito d'Este püspök kíséretével érkeztek olaszok Egerbe. A püspök és kísérete viszont szívesen utazott vissza a napfényes Itáliába, a csontig ható magyar hideg telek kikerülés céljából. Az ekkori feljegyzésekből a hőforrások jelentőségének kiemelése jól látható volt. A melegvizes források egyik tagadhatatlan előnye az átfagyott test felmelegítése és a reumatikus fájdalmak enyhítése, mely az egri radon tartalmú vizek nagy előnye. Továbbá a hőforrások köré gyűlnek olyan vízi szárnyasok, melyek a főméltóságok asztalának mindenkori kedvelt ételei közé tartoztak.

A 16. század itáliai hadi építészek egész sorát csábította a magyar végvárrendszerbe Erdélytől a Királyi Magyarország területéig.

Ez a "kaland" részben szakmai fejlődésüket szolgálta, minél több ország erőrendszerét, hadi erősségeit és gyengéit ismerik meg, annál nagyobb tapasztalatra tehetnek szert, amiből profitálhatnak saját hazájuk védelmi rendszerének kiépítésénél. De nem tagadható a pénzbeli elismerés vonzása, ami olykor el-el maradt, mint ahogy ez tapasztalható volt Ottavio Baldigara esetében is.

A 17. században visszaesés figyelhető meg a külföldiek, köztük az olaszok magyarországi látogatásainál. A 18. századtól viszont újabb fellendülés következett be az utazások terén, ekkor megsaporodtak a Magyarországról szóló híradások és olyan leírások jelentek meg, mint Lazzaro Spallanzini, Domenico Sestini vagy Luigi Forni beszámolói. Ezekben az esetekben újra megtalálhatók a klímával és ezzel együtt az útviszonyokkal kapcsolatos információk (az Alföld járhatatlan télvíz idején). Forni azt is megjegyezte, „*ha valaki valakinek rosszat akar, küldje csak el, hogy körbe járja Magyarországot*”.⁵ A nyugati részen jobbak voltak az utak, de az ország belsejében már

⁵ Lásd: *Régi és új peregrináció. Magyarok külföldön, külföldiek Magyarországon II.* Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság–Scriptum Kft. Budapest-Szeged, 1993. 1002.

nagyon elhanyagoltak és az Alföldön egyenesen járhatatlanok. Az úti beszámolók tájékoztatnak továbbá a Magyarországon föllelhető népcsoportok széles palettájáról, az egyházakról, viseletekről, népi szokásokról és hiedelmekről, amik a nyugati utazók számára nem mindig értelmezhetőek, főleg ha a sámán-szokásokra tekintenek.

Eger városának életében a 18. századtól kezdve újra meghatározó az itáliai hatás, amikor a Rómában végzett alumnusok visszakérültek Magyarországra, és főpapi tisztségeket kezdtek betölteni felhasználva azt a sokoldalú tudást a természettudományoktól a teológiáig, melyet az örök városban sajátítottak el. Folyamatos itáliai kapcsolatoknak köszönhetően a 18. században Barkóczy Ferenc püspök idejében látogatóként fölkent papok, áldozópapok, gyóntatók, prédikátorok érkeztek Egerbe egyházi feladatokat ellátni és tapasztalatokat szerezni. Itt tartózkodásuk alatt megismerkedhettek a magyar nyelvvel és kultúrával is. A feljegyzésekből viszont kiderül, hogy újra Eger zord éghajlatát illették panasszal, és Buda melegvízi forrásainál kerestek enyhülést betegségre.

A mediterrán klímához szokott látogatók sokszor meghűltek a téli hidegekben különösen, hogy szokásuk volt mezítláb járni, aminek az észak-magyarországi klíma egyáltalán nem kedvezett.

Az utazók közül 3 személyről tesz említést név szerint Szmrecsányi Miklós Eger művészetéről című könyvében: egy olasz Camerino Sebestyén, egy spanyol, Hernandez Domonkos, és egy morva novícius, Miller Vince. Barkóczy Ferenc szentelte őket áldozópappá és a leírásból kiderül, hogy Camerino Sebestyén egri tartózkodása után Esztergomban töltött szolgálatot (*Szmrecsányi*, 1937).

A 19. században az immár említett modenai származású Luigi Forni számol be észak-magyarországi tapasztalatairól, ami a *Giornale letterario scientifico modenese* 1841-es számában jelent meg. Ebben az írásban Eger és környéke is szerepel. Eger Erlau néven jelenik meg és megtudjuk belőle, hogy az 1830-as években Eger lakossága 17. 000 volt.⁶ Leírást kapunk a környékről is, amiből kiderül, hogy a környéken lakó nép általában egyszerűségben él, csak a főúri paloták pompája töri meg ezt a szegényes világot. A paloták, kastélyok viszont olyanok, mintha a semmiből, egy üres térből tűnnének előnk. Hirtelen a szegényes házak közül és az ürességből előbukkan egy palota felséges látványa. Ezekben az előkelő kastélyokban sokszor van könyvtár is, tartozik hozzá egy kert, liget vagy kis erdő (*boschetto*) és egy kis tó (*laghetto*). Ezekről az épületekről még az is kiderül, hogy többnyire egyetlen emeletük van. Ezzel szemben Buda „*komoly és fenséges*”.⁷

⁶ Lásd: *Giornale letterario scientifico modenese* dall'aprile al settembre 1841. 166.

⁷ Lásd: *Régi és új peregrináció...* 1003.

E leírások ismeretében érdemes szemünk elé képzelni a 18-19. századi Eger képét, amire ténylegesen jellemző, hogy egy monumentális épület, mint az egri bazilika, a Líceum vagy az érseki palota, mintha a pusztából bukkanna elénk, nem beszélve az ezeket körülvevő rossz útviszonyokról.

A 19. század jeles olasz-magyar szobrászára, Marco Casagrande-re is hatottak az országunkról terjedő korabeli mende-mondák. Türk Frigyes leírásából az derül ki, hogy Pyrker érsek meghívása nem hozta lázba Casagrandét, az érsek csak a másodszori velencei útján járt szerencséivel. Casagrande vonakodásának okát is megvallotta: a magyarok hírét hallotta, miszerint „*durva, barbár nép az*” (Türk, 1901).

A 21. századi olasz utazó véleménye Egerről

Munkám és előző szakdolgozatom kapcsán 2003-ban és 2005-ben készítettem egy kutatást, melyben külföldi turisták nyilatkoztak Egerben tett látogatásukról és tapasztalataikról. A két kutatás alkalmával összesen 374 értékelhető kérdőívet töltöttek ki a látogatók, melyek közül 22 orosz, 29 francia, 41 magyar (határon túli magyarok), 60 angol, 93 olasz és 129 német nyelvű. (A mi szempontunkból most a 93 olasz kérdőív érdekes.)

A megkérdezett olasz turisták között minden korosztály képviseltette magát 15 éves kortól egészen a nyugdíjas korosztályig. A látogatók iskolai végzettsége is hasonló széles palettán mozgott az általános iskolától a szakmunkásképzőn keresztül egészen a felsőfokú végzettségig.

Többnyire az olasz látogatók nagy része először járt Eger városában és korábban olvasott vagy ismerősöktől hallott a városról. Sajnos legtöbbször csak átutazók Egerben vagy egy napos kirándulásra jöttek, tehát a szállásuk nem itt volt, hanem Budapesten, vagy más vidéki városokban, esetleg kempingekben pl.: Mezőkövesden, Tiszafüreden stb. Akik a városban szálltak meg többnyire ugyanazt az egri hotelt jelölték meg, amit el is marasztaltak egyben. A legnagyobb kritika az volt, hogy nincs a hotel ablakain szúnyogháló és bogarak voltak a szobákban. Ezt én is elég nagy problémának értékeltem.

Kíváncsi voltam továbbá, hogy mit tartanak a látogatók a város vonzerejének, és milyen hiányosságokat fedeznek fel. A vonzerők között a város jellegzetes alapkaraktereit jelölték meg az ideutazó olasz vendégek: a bor és a gasztronómia, a belváros nevezetességei, a vár és a Szépasszonyvölgy. Az egri váron belül konkrétan a kazamatarendszer nyerte el tetszést legjobban. A 19. századi olasz utazók beszámolóí az egri borokról nem tesznek említést, de méltatják a Zempléni hegység tokaji borvidékét.

A hiányosságok kérdésében a szállodai szobák minőségének elmarasztalásán túl legtöbbször a tájékoztató táblák és az idegen nyelvű feliratok hiányát emelték ki. Az útviszonyokra senki nem tett elmarasztaló megjegyzést, mint ahogy korábban ez a 19. századi úti beszámolókból megjelenik. De tegyük hozzá, ma is van gond a megye vidéki útjaival, ahová esetleg nem jut el az

átlag utazó, ám ami ettől nagyobb probléma, az a közvetlen bekötőút hiánya az autópályához a főváros irányába.

Mint láttuk az utazók a történelem folyamán elsősorban a helyi klíma, és az utak miatt panaszkodtak, a 21. század utazója pedig főként a szállást illette kritikával.

Utószó

Eger város esetében egyetlen dologról, a magángyűjteményekről még nem esett szó, ahol szintén fellelhetünk itáliai eredetű emlékeket. Ilyen gyűjtemény a Történeti Tárház, vagy más néven Fegyvertár a Fazola Henrik utcában. A tárlatot a következő értékes itáliai emlékek gazdagítják: egy marione típusú sisak, melyhez hasonlót a velencei Palazzo Ducale-ban őriznek, 3 db itáliai tőr kard, melyek közül az egyik különleges kosár formájú markolattal rendelkezik és egy firenzei címeres pajzs a Mediciek jelképével (a címeren kis gömbök vannak, melyek a gyógyszereket jelképezik a Medici család eredeti foglalkozására utalva).

Dolgozatom célja az egri olasz-magyar kapcsolatok felkutatása volt és azok áthagyományozása az utókorra. Az említett példák az olasz és magyar kultúra találkozásának és egymásra hatásának széles palettáját jelenítik meg. A történelmi tapasztalatokon felbuzdulva és korábbi munkáimnak köszönhetően elhatároztam, hogy nyomába eredek a mediterrán hangulatú kisváros itáliai gyökereinek. A századokon átívelő kulturális hatás Mátyás király idejében Ippolito d'Este személyével érte el városunkat felvirágoztatva a reneszánsz kultúrát. Majd következett a magyar-török végvári harcok viharos időszaka, amikor kiváló építőmestereken keresztül a legkorszerűbb itáliai haditechnika jutott el városunkba, lehetővé téve, hogy az egri katonai erő felvegye a versenyt modern itáliai társaival.

A 18. században olyan jeles építész, mint Giovanni Battista Carlone formálta a barokk belváros arculatát. „Carlone évszázada” a 18. század a főpapi világban is komoly itáliai hatás berobbanását eredményezte. A korszak minden főpapja Rómában tanult és a Collegium Germanicum Hungaricum diákja volt, ahonnan jegyzeteket, könyveket hoztak Magyarországra. Barkóczy Ferenc kora mecénás főpapja könyvnyomdát létesített, ahol az első könyvek között itáliai művek magyar fordításait is kiadta. Építészeti stílust is „lesett el” az Örök városban, annak nyaralói ihlették meg, és ezek mintájára építtette fel híres-hírhedt barokk kastélyát a Fuorcontrastit Felsőtárkányban, ahol emi-nens személyek sorát fogadta a pompakedvelő püspök.

Ebben a kastélyban is dolgoztak itáliai mesterek: a nyaraló márványmunkáit Tommaso Ferrara márványfaragó készítette és a szökőkútja Felice Santina öntő munkája.

Végül a felsorolásból Pyrker János László velencei pátriárka neve sem maradhat ki, aki elsősorban a bazilika építtetőjeként ismert az egriek számára, de ő egyben híres művészetpártoló egyházi vezető volt, aki festett, verselt, zenélt és elsőként keltette életre a múlt örökségét Egerben. Szívét, mely az egriekért dobogott a bazilika kriptájában helyezték örök nyugalomra.

Függelék

Ludovico Ariosto: Orlando furioso 46. éneke

Magyarok

Hippolit: ékesen azt hirdette róla
Picike betűkkel a hercegi pólya.
Ott már nagyobbacska; szerencse vezeti
S útjain az erény az irányítója.
Amottan a hímzés új képet mutogat:
Hosszú ruházatu s hosszú hajuakat,
Kik Korvintól jöttek, megkérni az atyát,
S gyöngéd gyermeket, hogy nékik adja át.

Herkulest s Lenórát látni ama képen,
Amint fiok tőlük búcsúzkodik éppen;
Itt a Dunához jut, hol a tömeg tódul,
Nézni őt s imádni, szinte istenképen.
Ott nézd a magyarok okos fejedelmét,
Ki nem érett korban látva érett elmét,
Tiszteli, becsüli, ámulattal teli,
S minden bárójának fölébe emeli.

Azt akarja, hogy már zsenge gyermekkorba
Esztergom jogarát a kezébe hordja;
Azt akarja, mindig oldalánál legyen,
Honn a palotába' s a hadi sátorba'.
A hatalmas király bármi harcra keljen,
Akár menjen török, akár menjen német ellen,
Hippolit vele van, nézi untalanúl
Az ő nagy tetteit s derékséget tanul.

Az egri várban dolgozó összes itáliai hadi-építész 1542 és 1596 között

Főépítőmesterek a kezdeti években:

1549-51, 53 Giovanni Maria de Specie Casa

1553- Sigismondo de Pretta de Pisa

1553 után Francesco da Pozzo

Beosztott építőmesterek:

1542-48 Alessandro da Vedano és Nicolao da Milano

1551-52 Andrea Fontana, Antonio Walchasco, Bernardo Gabelleo

(Szolnokon is dolgozott 1551-ben)

Főépítőmesterek 1556-1592 között:

1556 Giovanni Maria de Specie Casa

1560, 1568 után Giacomo Falubreso

1560 körül és 1573 után Carlo Theti

1560-61 Paolo Mirandola

1568, 1574 Pietro Feraboscho

1568, 1569, 1569 és 1583 között Ottavio Baldigara

1572 Giuseppe Scalvino

1569-70 Giulio Turco

1576 Bernardo Magno

1576 Bartolomeo da Ponte

1589, 1596 Cristoforo Stella⁸

Itáliai mesterek Egerben

Giovanni Busato (1839) – Vicenza

Michelangelo Grigoletti (1838) – Velence

Giovanni Schiavoni (1839) – Velence

Marco Casagrande (1938-1845) – Velence

Adeodato Malatesta – Modena

Adami család – Lugano

Pietro Piselli 1797/1806

Giuseppe Piselli (1805)

Bart. (Bartolomeo?) Solari, csempéző, 1772

Della Sigismondo, festő 1780

Ignazio Vicelli, üveges 1782

⁸ Kárpáti János gyűjtése alapján.

Sartori Ant. Giuseppe, szobrász és építész 1781
Francesco Francisci, asztalos 1779/1794
Pellegrini Giulio – Trieszt
Tomedi Statuario (1782) – Trieszt
Antonio és Giacomo Chiovini, öntő és kisbaltos
Tommaso Ferrara márványfaragó, Felsőtárkány Fuorcontrasti (1758)
Rossi de Giacomo rézmetsző, az Egert ábrázoló Agria (Erla) metszet (1687)
Felice Santina öntő - Felsőtárkány, Fuorcontrasti kastély szökőkútja

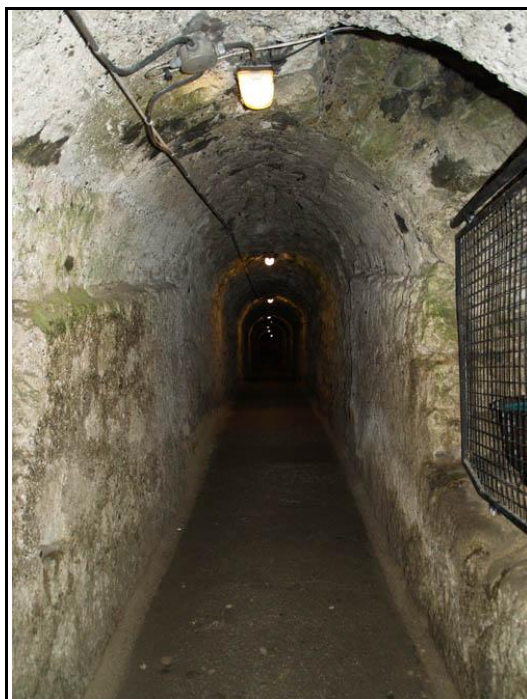
(Dercsényi és Voit, 1969)

Képmelléklet

8. kép: Caditoia Kazamata Setét kapu

9. kép: Kazamata aknafigyelő folyosó

10. kép: Kazamata aknafigyelő nyílás a dobbal

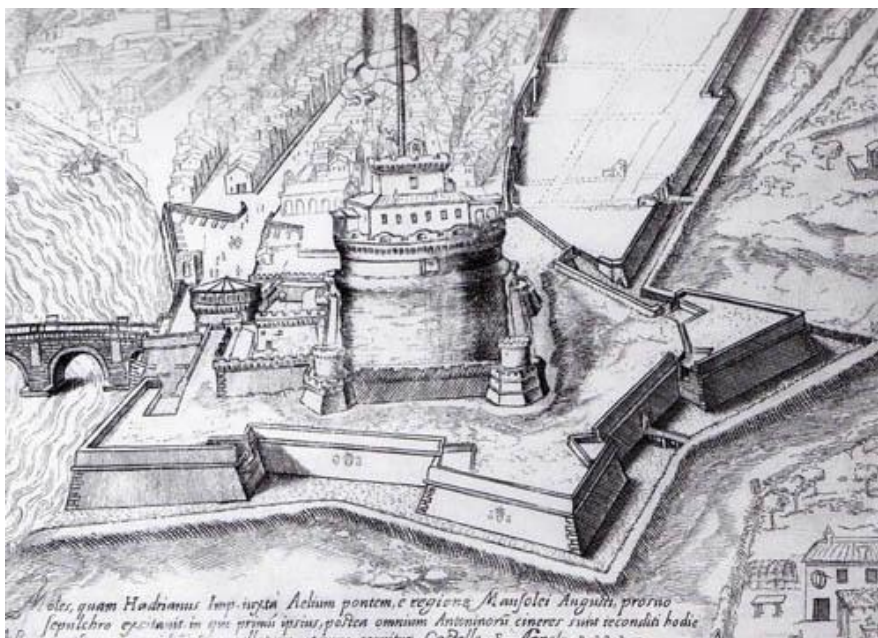
11. kép: Zárkándy-bástya csontlelet

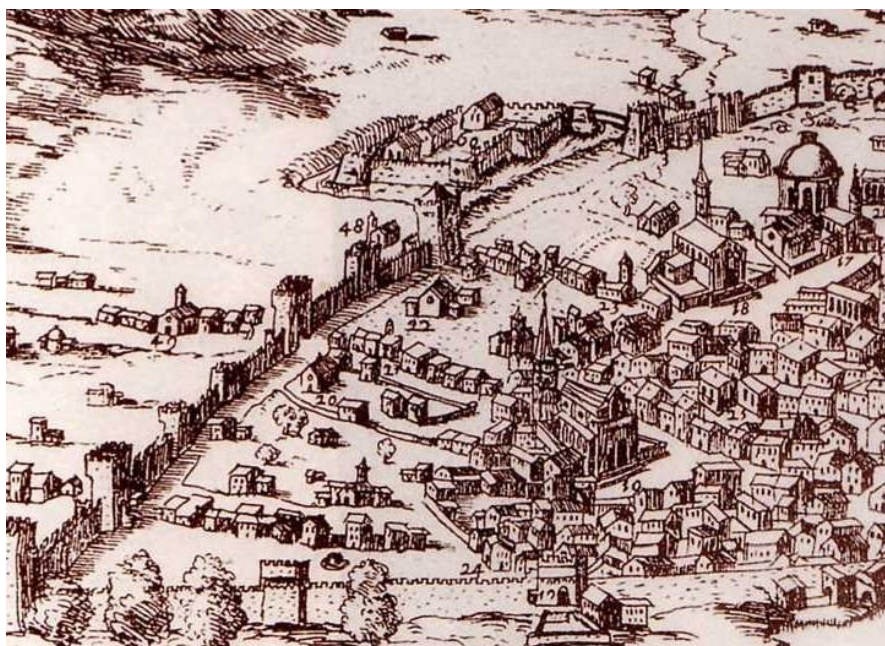
12. kép: Ferrara erődje Vatikáni Múzeum térképek terme

13. kép: Castel Sant'Angelo Róma 15. századi ábrázolás

14. kép: Fortezza da Basso Firenze 16. század

15. kép: Giovanni Battista Carlone háza (Széchenyi u.)

16. kép: A volt jezsuita, majd cisztercita templom (Széchenyi u.)

17. kép: A Collegium Juridicum homlokzata (Kossuth L. u.) a Carlone féle jellegzetes kagylódíszekkel

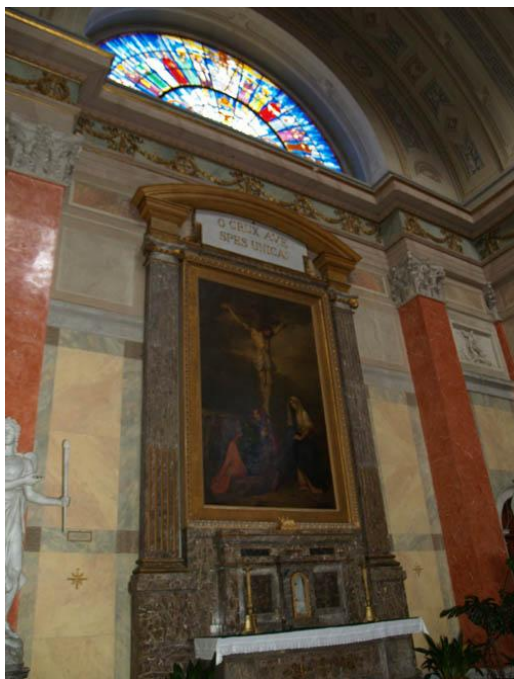
18. kép: Szent László szobra az egri bazilika előtt

19. kép: Az eredeti Szent László szobor a püspöki palota kertjében

20. kép: Giovanni Schiavoni: Krisztus a kereszten

21. kép: Egri bazilika campanile és kupola

22. kép: Firenzei dóm campanile és kupola

Irodalomjegyzék

Antal Beatrix (s. a.): Giambattista Guerrieri S. I., a Collegium Germanicum et Hungaricum rektorának levelei gróf Eszterházy Károly püspökhöz. In: *Magyar levéltárak nyilvántartása*. URL: mnl.gov.hu/letoltes.php?d_id=74. Letöltve: 2015.02.10.

Antalóczi Lajos (s. a.): *Az egri Főegyházmegyei könyvtár története 1793-1989*. URL: mek.oszk.hu/01700/01770/01770.htm. Letöltve: 2014.10.15.

Balogh János (1881): *Egervár története*. Szolcsányi Gyula Bizománya, Eger.

Baser, Andrea ed. (s. a.): *Dosso Dossi. Court painter in Renaissance Ferrara*. The Metropolitan Museum of Art New York. URL: <https://books.google.hu/>

Bél Mátyás (1968): Heves Megye ismertetése 1730-1735. Eger Vára Barátainak Köre, Eger.

Bitskey István (1995): *Római hatások a barokk kori Magyarország főpapi könyvgyűjtésében. Különnyomat az Egri Főegyházmegye Sematizmusa VI.-ból*.

Bitskey István (1983): A római Collegium Germanicum Hungaricum és a magyar ellenreformáció kezdetei. *Itk*, 1983.

Bitskey István (1974): *Barkóczy Ferenc, az irodalmi mecénás. Különnyomat az irodalom és felvilágosodás tanulmánykötetből*. Budapest.

Celotti, M. (2009): Un affresco nel cortile. La Madonna con il Bambino di Giovanni Schiavoni. In: *Cafoscari Rivista universitaria di cultura Università Ca'Foscari Venezia*. Letöltve: 2014. 05. 19.

Dercsényi Dezső és Voit Pál (1969): *Heves megye műemlékei I., II.* Akadémiai, Budapest.

Dobó István Vármúzeum (s. a.): *Az egri képtár*. Heves Megyei Múzeumi Szervezet Eger, Egri Nyomda Kft.

Domokos György (1998): *Egy itáliai várfundáló mester Magyarországon a XVI. század második felében. Ottavio Baldigara élete és tevékenysége*. URL: epa.oszk.hu. Letöltve: 2014. 07. 22.

E. Kovács Péter (2011): *Magánélet Mátyás király korában*. Corvina, Budapest.

Giornale letterario scientifico modenese dall'aprile al settembre 1841.
<https://books.google.hu/>

Kárpáti János (2004): *Az egri vár „titkos” földalatti világa*. Motívum, Eger.

Kárpáti János (2004): *Az egri püspökvár*. Motívum, Eger.

La guida ufficiale: Palazzo Pitti tutti i musei tutte le opere a cura di Marco Chiarini, 2001. Ministero per i Beni e le Attività Culturali, sillabe s.r.l. Livorno.

Lengyel László (s. a.): *A barokk Eger és Heves megye*. Kiadja: Eger Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatala Közép Európa barokk éve 1992-93.

Löffler Ezsébet (s. a.): *Hit és Tudomány Eszterházy püspök világképében*.
URL: muzeum.vaciegyszazmegye.hu. Letöltve: 2015. 02. 10.

Lupták Annamária (2013): Az egri egyházi társadalom műveltség- és kultúraápoló tevékenysége a 18. században. In: *Tanulmányok az Eszterházy Károly Főiskola tudományos diákköreinek tudományos tevékenységéből (2011-2013, II. kötet)*. Eszterházy Károly Főiskola, Eger.

Marchi, Francesco de (1810): *Dell'architettura militare*. Roma.
<https://books.google.hu/>

Marco Casagrande – Prof. Francesco Lamendola 2005. URL: www.isisspieve.it Letöltve: 2014. 06. 10.

Momenti della storia dell'arte italiana attraverso i dipinti della Galleria Sabauda. Vittorio Amedeo II, Filippo Juvarra e la fortuna a Torino di Sebastiano Ricci. (Belluno 1659 – Venezia 1734). Letöltve: 2014. 07. 06.

Nagy József (1978): *Eger története*. Gondolat Kiadó, Budapest.

Pécsi István (1986): *Ódon házak hajdan volt egriek*. Panoráma, Budapest.

Pósán László (s. a.): *A középkori Európa*. TKK, Debrecen.

Radó Antal ford. (1930): *Olasz költők*. Franklin, Budapest.

Régi és új peregrináció. Magyarok külföldön, külföldiek Magyarországon II. Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság–Scriptum Kft. Budapest-Szeged 1993. Letöltve: 2015. 02. 17.

Renaud, R. (2002): *Per le vie di Firenze*. Giunti Editore, Firenze.

Renn Oszkár szerk. (s. a.): *Egri séták nemcsak Egrieknek I. II. IV. V.* Egri Lokálpatrióta Egylet.

Szecskó Károly: Séta a Széchenyi utcán in Egri séták IV. 2007-2013. Bujdosné Pap Györgyi: Az Eger-patak és hídjai, in Egri séták II. 2007-2010. Ludányi Gabriella: Barkóczy püspök és a Megyeháza, in Egri séták IV. 2007-2013, Ludányi Gabriella: Marco Casagrande egri munkái, in Egri séták I. 2007-2010. Ludányi Gabriella: A főszékes-egyház Mária kápolnája, in Egri séták V.

Robotti, C. (s. a.): *Francesco de Marchi, ingegnere-trattista del Rinascimento*. URL: www.aising.it/docs/atticonvegno/p883-892. Letöltve: 2014. 12. 29.

Sisa József és Wiebenson, D. (1998): *Magyarország építészetének története*. Vince Kiadó.

Sugár István (1971): *Az egri bazilika*. Képzőművészeti Alap Kiadó Vállalat, Budapest.

Szmrecsányi Miklós (1937): *Eger művészetéről*. Stephaneum Nyomda Rt., Budapest.

Türk Frigyes (1901): *A magyar Athén egy Lusztruma*. Egri Nyomda Rt.

Wesselényi Polixéna (1981): *Olaszhoni és Schweizi utazás. 1842*. Magvető Könyvkiadó, Budapest.

Fényképező

Nikon Coolpix L23

Olympus Digital E500